

LIDOVÉ NOVINY

120

LET V DOBRÉ
SPOLEČNOSTI

LIDOVÉ NOVINY JAKO KULTURNÍ FENOMÉN 20. STOLETÍ

Sborník textů z literárněvědné konference
v Knihovně Václava Havla

DUBEN 2013

PŘÍBĚH LIDOVÝCH NOVIN

V letošním roce si připomeneme 120. výročí založení deníku, jenž se stal institucí, která formovala ducha českého národa.

Lidové noviny byly od počátku novinami osobností. Mezi jejich redaktory a pravidelně přispěvatele patřili takoví velikáni české kultury jako bratři Čapkové, Leoš Janáček, Fráňa Šrámek, Karel Poláček, Ferdinand Peroutka, Egon Erwin Kisch nebo Václav Černý.

Když v druhé polovině 80. let připravovala skupina disidentů vydávání nezávislého deníku, sáhla skoro automaticky po titulu Lidové noviny. Jak vzpomínal jeden z otců zakladatelů obnoveného listu Rudolf Zeman: „Lidové noviny tehdy byly v povědomí nejen starší generace, ale i nás, kteří jsme v té době byli generací střední.“

Lidové noviny zejména v době první republiky patřily k tomu nejlepšímu, co se na českém novinovém trhu kdy objevilo. Vývoj od nesmělých brněnských počátků k prestižnímu celostátnímu deníku české kulturní a politické elity však nebyl zcela přímočarý. Lidové noviny, jejichž první číslo vyšlo 16. prosince 1893, začínaly jako lokální list zastupující zájmy Moravské lidové strany. Pozvolná proměna deníku začala až po roce 1904, kdy z Prahy přišel vzdělaný a energický novinář Arnošt Heinrich, jehož vize našly podporu u majitele listu Adolfa Stránského.

Heinrichovou zásluhou začali s listem postupně spolupracovat uznávaní literáti Viktor Dyk, Karel Toman, Antonín Sova, Fráňa Šrámek, S. K. Neumann a Rudolf Těsnohlídek. Redakční kruh posílil také nadaný novinář Hugo Vavrečka, autor vtipné satiry na monarchii František Lelíček ve službách Sherlocka Holmesa, nebo básník a karikaturista evropské úrovně František Gellner. Impulzivní Heinrich ale po sporech s šéfredaktorem Štěchovským počátkem roku 1909 redakci opustil, aby se do ní v září 1910 vrátil a získal lepší pozici vedoucího redaktora. Brzy navíc přivedl dalšího přítele ze studií, kterým byl spisovatel a dramatik Jiří Mahen. Ten v novinách rozvinul fejetonistickou tvorbu, která byla čtenáři velmi žádána.

První světová válka

List referoval i o krvavém dění na Balkáně, jež se v letech

1912-1913 stalo předzvěstí tzv. velké války. Těsnohlídek psal reportáže ze Srbska a severní Albánie. Vavrečka působil na bulharsko-turecké frontě. Vypuknutí světové války zasáhlo redakci velmi citelně. Už v prvních válečných dnech musel narukovat Gellner a krátce po něm dalších pět redaktorů. Do armády byli povoláni Neumann a později i Heinrich. Heinrich s Neumannem se z války vrátili, František Gellner byl prohlášen za nezvěstného v září 1914 na haličské frontě. Lidové noviny se po celou válku snažily nepodléhat oficiální válečné propagandě, proto bylo v březnu 1915 jejich vydávání na dva týdny zastaveno. Heinrich udržoval po návratu z armády spojení s protirakouskou organizací Maffie a od roku 1917 redakce přebírala informace velkých anglických, francouzských a italských novin. Na sklonku války proto získal pověst snad jediného nezávislého českého deníku.

V Československé republice

První Československá republika se stala dobou vrcholně úrovně Lidových novin. V Lidovkách pracovaly velké osobnosti české literatury, jejichž práci externě doplňovali odborníci z univerzitního prostředí. Můžeme proto konstatovat, že s listem byla úzce spojena česká duchovní elita. Z našeho dnešního tisku se bohužel téměř vytratilo zveřejňování literárních žánrů, jež nepochybně přispívá ke kultivaci společnosti. Fejetony, básně, povídky a romány na pokračování (například Karel Čapek zveřejnil v Lidovkách hned několik svých knih) přitom nebyly pouze specialitou Lidovek. Ty se od ostatních velkých českých deníků (Národní politika, České slovo, Rudé právo) - kromě už uvedeného perfektního zahraničního zpravodajství - odlišovaly zejména elitním okruhem literátů a kvalifikovaných odborníků, kteří pro list pracovali. V Praze byli zaměstnáni bratři Karel a Josef Čapkové a Eduard Bass. V listu zveřejňovali své literární práce Karel Poláček, František Langer a Jaromír John. Práci brněnské redakce posilovali univerzitní profesoři literární vědec Arne Novák, právní expert František Weyr nebo biolog Vladimír Úlehla. Pro vzhled novin nabylo velké důležitosti angažování malíře a grafika Eduarda Miléna. Ten usiloval o harmonii tištěného slova, kreseb a fotografií.

Výtvarnou část listu přitom spoluvytvářeli další umělci – zejména Josef Čapek, Hugo Boettinger, Zdeněk Kratochvíl nebo Ondřej Sekora.

Po Heinrichově smrti v květnu 1933 se řízení vydavatelství postupně přemísťovalo do Prahy. Eduard Bass, nový šéfredaktor, se sice na přání Jaroslava Stránského na pár měsíců přestěhoval do Brna, avšak doma byl v Praze, což musel Stránský uznat. V pražské redakci se také začali prosazovat vynikající novináři, spisovatelé a odborníci, jakými byli Ferdinand Peroutka, Hubert Ripka, Karel Poláček, Václav Černý, Jiří Hejda, Ivo Ducháček nebo Emanuel Moravec. Brněnská redakce byla řízena Františkem Šelepou, osobnostmi tu byli zejména nadaný literát Valenta a Golombek. K posílení jejich práce byl povolán Ivan Herben, jenž se v posledních letech republiky stal šéfredaktorem pracoviště v České ulici.

Lidové noviny patřily v rámci českého tisku k hlavním obráncům suverenity Československa, jejich majitel Jaroslav Stránský a další osobnosti vydavatelství náleželi do takzvaného válečného tábora, který odmítal kapitulaci před nacistickým Německem.

Noviny za protektorátu

Ovzduší druhé republiky, válka a okupace nenávratně změnilo prostředí prestižního českého listu. O Vánocích 1938

náhle zemřel Karel Čapek, v koncentracích a na popravističtích zahynuli jeho bratr Josef, Karel Poláček, Karel Zdeněk Klíma i redaktor, blízký přítel Ferdinanda Peroutky a odbojář Zdeněk Bořek Dohalský. Z koncentráků se po osvobození vrátili Ferdinand Peroutka a Ivan Herben, zvláště Peroutka výrazně přispěl k udržení poválečné kontinuity novin a jejich demokratického profilu.

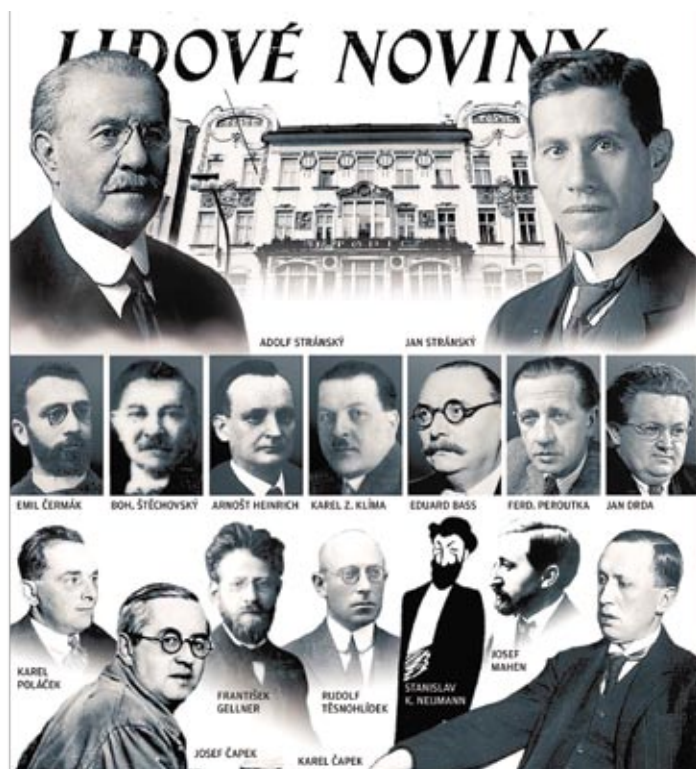
Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava vycházely Lidové noviny s podtitulem List Národního současnosti, a to až do 14. března 1942. Pozici šéfredaktora zastával od roku 1941 Leopold Zeman, jenž byl po osvobození odsouzen za kolaboraci. Brněnská větev redakce se snažila i v krajně nepříznivých podmínkách posilovat národní sebevědomí čtenářů. Svědčí o tom například stížnost Úřadovny říšského protektora ze srpna 1939. **Okupanti s nelibostí nesli, že se v listu „velmi často objevují stará pojmenování ulic a náměstí, přičemž se opomíjejí nová německá pojmenování“.** **Poválečný zánik**

Po osvobození byl na nátlak komunistů změněn název listu na Svobodné noviny, krátce po únorovém převratu se stal novým vydavatelem Syndikát českých spisovatelů. O oblíbě původního názvu listu svědčí fakt, že se komunisté rozhodli vrátit se k označení Lidové noviny, které obnovili v květnu

1948. Symbolem této etapy Lidovek se stal novinář Jan Drda, jenž rychle stoupal po schůdkách komunistického piedestalu. Na fasádách domů na České 6 v Brně a na Národní 9 v Praze dodnes chybí pamětní desky, které by působení Lidových novin připomínaly. Jistě by zde měly být umístěny, protože zde nesídlila jen redakce jednoho významného listu, ale přímo instituce, která formovala ducha českého národa, zejména jeho inteligenci. Státotvorné a demokratické postoje zastávali majitelé a členové redakce v době sklonku Rakouska-Uherska, za první republiky, německé okupace i v krátkém svobodném období po druhé světové válce.

Kráčeno,
text vyšel v příloze Orientace
19. 1. 2013

Autor:
MIROSLAV JEŘÁBEK
historik

NAŠE SETKÁNÍ

bylo především setkáním lidí, kteří jsou rádi, když mají záminku setkat se zase s jinými lidmi, se kterými by se třeba jen tak neviděli. Slovo seminář jsem si nevymyslel ani já sám, ale když už se použilo, přijal jsem ho snad jako způsob, jak odradit ty, kteří by nerozuměli tomu, že většina kultury a literatury je vlastně především příležitostí, jak být spolu s jinými lidmi a jak s nimi vyjít.

Zároveň není špatné, když se lidé při té příležitosti něco dozvědí, k čemuž jim poslouží jiní lidé, kteří jsou navíc poněkud vzdělanější a učenější než oni sami. To samozřejmě nemluví o sobě, nýbrž o dámě a pánech, kteří byli tak laskavi a sem do knihovny přišli.

Záminkou k setkání nám byly Lidové noviny, ve kterých shodou okolností pracuji. V onen večer to museli obstarat beze mě, upozorňuji vás, že to tam bývá největší šrumec. Zbyněk Petráček píše dvě poznámky a nemůže se na něj mluvit a též ostatní jsou ve značném stresu. Vůbec téma stres, jeho každodenní přítomnost, jeho narůstání a pak zase odbourávání - to je velké téma novinářské řehole, které je srovnatelné jen s málokterými profesemi. Předpokládám, že v tom nebyly noviny z doby, o níž tady bude řeč, jiné. Notoricky známé jsou cholericke výbuchy prvního šéfredaktora Arnošta Heinricha, jeho řev byl slyšet i na ulici: „Chlapi zatracený, kdybych v redakci nekřičel, měl bych v ní ledva bordel.“

Musím konstatovat, že v tom se poměry přece jen změnila a v současných LN jsem šéfredaktorův řev

neslyšel, sem tam nějakému redaktorovi rupnou nervy, ale to se odehrává v nižších personálních patrech. Také, pokud vím, byl cholericke Heinrich jazykový pedant, kterého velmi popuzovaly jazykové barbarismy, takže by se dnešní šéfredaktor uřval, což není jeho stylem.

Seminář byl součástí oslav 120 let LN, i když přesněji by bylo mluvit o založení novin, neboť LN vycházely ve dvou fázích. Dalo by se tedy mluvit o 58 letech první éry (1893-1952, přičemž do toho patří léta protektorátní, pak čtyři léta po Únoru). Z těch 58 let vystupují zejména dvě dekády první republiky (tím nijak nepodceňuji fázi před první světovou válkou, kdy do brněnských LN psal například Leoš Janáček, ten hned od roku 1893, nebo Rudolf Těsnohlídek, ten od roku 1908. Oba umírají v roce 1928, čímž se vlastně brněnská éra pomalu uzavřela.

**„Chlapi zatracený,
kdybych v redakci
nekřičel, měl bych v ní
ledva bordel.“**

Arnošt Heinrich

Ta klasická slavná éra začíná po vzniku republiky. V roce 1919 nastoupil do LN Arnošt Heinrich, v dubnu 1921 Karel Čapek, v roce 1922 Karel Poláček, který

byl propuštěn pro židovský původ v roce 1939. Tím prvorepublikové LN de facto morálně končí. V roce 1921 nastoupil Eduard Bass, který se roku 1933 stal šéfredaktorem a zůstal jím za okolností možná ne úplně nejšťastnějších až do roku 1942. Nesmím zapomenout na Edvarda Valentu, svého spolurodáka z Prostějova, nebo Bedřicha Golombka a jistě by se dali jmenovat další: Václav Řezáč, Jan Drda, ale také Emanuel Moravec, samozřejmě nikoli jako kolaborant, ale přesvědčený masarykovec... V roce 1952 byly LN zrušeny a pak v roce 1987 obno-

veny jako samizdatové. V dubnu 1990 začaly vycházet opět jako deník.

Když se v roce 1987 v prostředí politické opozice uvažovalo o jakési formě nezávislého periodika, které by aspoň vzdáleně připomínalo noviny, sáhlo se po tomto titulu. To jméno vyzařovalo všechno, co tehdejší doba postrádala. Nejen svobodu a základní demokratická práva, ale i eleganci, rozhled, jistou lehkost a šarm. V neposlední řadě také humanitu, zosobňovanou především Čapkovým stylem, jakousi základní demokratičnost nejen politickou, ale i světového názoru, postoje k druhému člověku a vůbec pohledu na život, na květiny, psy či drobné radosti života.

Ve volbě hrála jistě svou roli nostalgie po první republice. Byla v tom i melancholie a touha po Československu jako po zemi, kterou bylo možné považovat za slušnou a moderní, tolerantní, patřící do Evropy (Richard Weiner byl zpravodajem v Paříži a posílal o tamějším dění zprávy, jako by psal o záležitostech pražských...), a byla v tom naděje, že jednou ty časy opět přijdou.

Otázkou je, do jaké míry se tato představa zakládala na skutečnosti a reálné znalosti oněch novin. Předpokládám, že jen málo z těch, kteří v nich po roce '90 pracovali, může říci, že skutečně znají předválečné Lidovky, že si zašli do archivu a listovali v nich. Bylo by to asi příliš, chtít po redaktorech, aby byli přezkušováni z dějin LN, aby si chodili číst staré ročníky. Nedělají to ani čtenáři, i když někteří se rádi

oženou po současné úrovni a pronesou takové to okřídlené: „Chudák Čapek by se na Vyšehradě obracel v hrobě.“ Což pronášejí ovšem i nečtenáři, ti možná i častěji.

LN jsou značkou, ke které ti, kteří ji nyní nosí, přišli nechci říct snad lacino, ale jaksi díky péči a schopnostem svých předchůdců. Když si to člověk, jenž do nich píše, uvědomí, trochu mu z toho až zatrne. Mírně ho uklidňuje fakt, že jednak to někdo dělat musí, a za druhé pak skutečnost, že ti velcí muži a ženy (Marie Fantová, Milena Jesenská) také občas nevěděli, co napsat, občas se jim do stylu vloudila fráze, někdy toho měli plné zuby a občas se jim třeba vůbec něco nepovedlo. I tehdy to jistě byly noviny, které byly dílem lidí, nikoli nadpozemských zjevů.

LN jsou stále jistým závazkem, který vychází nikoli z reálného zážitku, nýbrž z pověsti, symbolu, stejně jako z iluze. Ale řada hodnotných věcí vzniká z iluzí a udržuje se v podobě symbolu, třeba i abstraktního. Tak je to myslím i s Lido-
vými novinami.

Nyní máme příležitost se o LN dozvědět něco konkrétnějšího, co opravdu vychází ze znalosti oněch řádků, které tiskařská čerň nanasla na dnes již dávno zažloutlý papír. To je úkol pro literární historiky, které jsem si dovolil pozvat, a já jsem rád, že oni moje pozvání přijali.

LN jsou stále jistým závazkem, který vychází z pověsti, symbolu, stejně jako z iluze. Ale řada hodnotných věcí vzniká z iluzí a udržuje se v podobě symbolu.

JIŘÍ PEŇÁS
vedoucí kultury
literární kritik

LUCIE PEISERTOVÁ:

FRANTIŠEK GELLNER, KARIKATURISTA LIDOVÝCH NOVIN

František Gellner začal v brněnských **Lidových novinách** působit na podzim r. 1911 a jeho spolupráci s listem ukončila až první světová válka. Gellner je a bude znám především jako autor lyriky, která konvenuje mladistvému vzdoru. Také dosavadní sekundární literatura se naprostou většinou celkem logicky soustředila zejména na tu část Gellnerova díla, která se v průběhu let osvědčila jako čtenářsky atraktivní, tj. na poezii jeho prvních sbírek **Po nás ať přijde potopa!** a **Radosti života**. Léta 1911–1914, kdy Gellner žije a pracuje v Brně, jsou obvykle obecně charakterizována v tom smyslu, že jde o období životního zklidnění a o čas naplněný horlivou prací. Větší pozornost na sebe obvykle soustředí jen posmrtná sbírka **Nové verše**. Měřeno na počty veršů, drobných i rozlehlejších prozaických útvarů i počty karikatur je právě brněnské období vůbec nejpłodnější Gellnerovou etapou – a až na nečetné výjimky všechny tyto práce vznikly pro stránky **Lidových novin** (především pro jejich beletristickou přílohu **Večery** a rubriku fejetonu ve vlastním listu); nicméně tato Gellnerova tvorba příliš v širší známost nevešla. A jeho karikatury jsou na tom ze všeho právě vyjmenovaného vůbec nejhůře. Přitom Arnošt Heinrich coby určující hybná síla redakce předválečných **Lidových novin** přizval Františka Gellnera ke spolupráci s listem jako kreslíře, a to – jak sám ve svých vzpomínkách uvádí – na základě několika paměťhodných politických karikatur z dřívějšího období.¹

Před úplným pádem do zapomnění Gellnerovy časopisecky publikované práce „zachránil“ editor jeho spisů Miloslav Hýsek, který při sběru Gellnerových textů ve druhé polovině 20. let podal výkon, jenž dosud nebyl překonán. Ve třech svazcích představil Gellnerovo dílo básnické, prozaické, publicistické i dramatické. Přesto se ani tomuto souboru nepodařilo představit F. Gellnera zcela v úplnosti, neboť Gellner výtvarník zde prezentován nebyl. V záměrech nakladatelství Fr. Borový sice snad doplňkový čtvrtý svazek s výběrem z karikatur původně figuroval,² ale z plánu sešlo – patrně hlavně pro finanční

náročnost takového podniku.

Hýskův soubor tak narazil na jednu obtíž technického charakteru. Celá řada Gellnerových básní je doprovázena jeho vlastními obrázky, jež v knize nebylo možno reprodukovat. Hýsek tak u těchto textů sahá k jednomu ze tří řešení – buď je pokládá za „pouhou ilustraci“, a pak je bez náhrady vypouští; nebo se u těch, kde to považuje za zásadní pro porozumění satirickému zacílení textu, snaží absenci obrazového doprovodu nahradit jeho slovním popisem.²

A konečně v několika případech – u textů, které považoval za neschopné samostatné existence obrazového materiálu – to editora omezilo dokonce v samotné možnosti některé texty plnohodnotně zařadit.

I první uvedené řešení ovšem tak trochu představuje problém, protože málokdy jde skutečně o takový autorský obrazový doprovod, aby o něm bylo možné prohlásit, že jeho vypuštěním se žádný význam neztrácí. Dobrým příkladem je báseň s ilustracemi **Berlínské Vánoce**, tematizující hromadnou otravu metylalkoholem německé chudiny na konci roku 1911;⁴ příčina otravy byla relativně dlouho neznámá, nakonec němečtí lékaři zjistili, že se jednalo o metylalkohol obsažený v pančované kořalce, vyráběné ve velkém.

K porozumění básni nejsou ilustrace nezbytné, druhá, třetí a čtvrtá v pořadí opravdu „jen“ do obrazové podoby převádějí, co je zároveň popsáno slovy. První a poslední obrázek ovšem rámeček pouhého obrazového „přepisu“ textu překračují a vlastní text obohacují o další významové odstíny.

Na prvním obrázku ilustrace spojuje idylickou typicky vánoční aktivitu rodinného života – zdobení stromku, naprosto nepatřičně se smrtkou a lahvmi v roli vánočních ozdob. Výsledkem je dojem hrůzné grotesky, jejíž vizuální zpracování svou konkrétností proměňuje nasvěcení veršů, jež napodobují dobová klíše různých stylů, např. vzletnou perifrázi smutečních řečníků **„Smrt svůj pažit kosi“** nebo emotivní publicisticky zbarvené dvojverší: **„Křčmář místo líhu / nalévá jí [tj. chátře – pozn L. P.] jedu.“**

Měřeno na počty veršů, drobných i rozlehlejších prozaických útvarů i počty karikatur, je právě brněnské období vůbec nejpłodnější Gellnerovou etapou

Štrápný sen pátera Šrámků u příležitosti kjevského procesu.

Štrápný sen pátera Šrámků u příležitosti kjevského procesu, Lidové noviny 21, 1913

Poslední obrázek se vztahuje k veršům „Berlíňští doktoři v dlouhých konzultacích / sestrukují nosy“. V pravém horním rohu obrazu skutečně nosy pěti vyobrazených mužů v lékařských pláštích směřují k jednomu bodu, od tohoto úběžníku je ale divákův zrak stále odváděn jinam – jeden z účastníků porady má totiž během hovoru (provázeného výraznou gestikulací levé ruky) pravici nedbale vnořenou do vyřezávaných stěv mrtvolny na pitevním stole, což celé „dlouhé konzultaci“ opět dodává na hrozivosti i komické bizarnosti zároveň. Zajímavé je, že v zacílení na hrůzně komický účín tu Gellner ponechává zřetelně stranou pietnost zobrazení mrtvého chudáka, tedy jednoho z těch, k nimž jinak text vyjadřuje výraznou empatii.

Berlínské Vánoce Gellner otiskl na stránkách beletristické přílohy *Lidových novin Večery* čtvrt roku po započetí spolupráce s listem, tedy v době, kdy se ještě stále relativně (slovy A. Heinricha) „obhlížel po moravském životě“.⁵ Jak již jsme řekli, angažoval Gellnera pro *Lidové noviny* Arnošt Heinrich, a to s velmi konkrétní vizí, již byl podle jeho soudu právě Gellner, provázený poněkud skandalózní pověstí bouřliváka a zároveň zručného kreslíře, schopen naplnit. Šlo o to, učinit z novinové karikatury zábavnou atrakci pro čtenáře a zároveň – postupně, až si čtenáři na karikaturu v listu poněkud zvyknou – nástroj politické polemiky; Heinrichovými vlastními slovy se novinová karikatura měla stát „nejen osvěžením a zábavným přerušením četby třeba nezábavné, ale také glosou k událostem, také polemikou a také kritikou“.⁶ Dodejme, že zároveň Heinrich pravděpodobně očekával poučení zahraničními vzory a vykročení z manýry politické karikatury, jak ji dobově většinou provozovaly české satirické časopisy, a Gellnerovu devízu spatřoval i v jeho schopnosti

„Tak ho přece už doraz!!“ „Co tě to napadá, ženská, nejdřív mu musím dát rozřešení...“ Čenstochová, Lidové noviny 20, 1912

kombinovat výtvarný projev s veršem. Heinrich také nakonec přesvědčil Gellnera, že je pro spolupráci bezpodmínečně nutné, aby přesídlil z Prahy do Brna, a to zejména z toho důvodu, aby se dokázal zorientovat v moravských politických poměrech. Dochované dopisy v pozůstalosti F. Gellnera z přelomu léta a podzimu 1911 dokládají mimo jiné, že se Gellnerovi do Brna sice vůbec nechtělo,⁷ ale rozhodující pro něj nakonec patrně byla snaha nalézt práci, kde by si mohl vydělávat vlastní tvorbou a finančně přitom nestrádat. Tato korespondence s Heinrichem také zcela ponechává stranou ideová témata – tj. zda se Gellner v politických názorech s redakcí deníku shodne, zato jsme svědky snahy domluvit se na podmínkách finančně co nejvýhodnějších: Gellner se pokoušel získat v redakci od počátku stálé místo a fixní plat – to Heinrich odmítl, nicméně přislíbil platit Gellnerovu práci v redakci nejvyšší obvyklou taxou.⁸ Fixní plat pak Gellner získal po uplynutí jakési „zkoušební doby“ více než jednoho roku, evidentně proto, že se z pohledu redakce plně osvědčil.⁹ Svědectví o nemalé souvislosti tvorby pro tento list a finančních úvah problemkne i v Gellnerově další korespondenci – ekonomickou výhodností bude Gellner opakovaně argumentovat, když se bude snažit k občasné spolupráci s *Večery* získat Fráňu Šrámků. V únoru 1913 mu například píše: „Verše se tu platí dvakrát tak jak v Praze, taky prázou Ti budeme lépe honorovat. [...] Já co napíšu, otisknu v L. n. a o ostatní se nestarám.“¹⁰ Další doklad najdeme zachycen přímo v Gellnerových rukopisech – po stranách svých textů Gellner občas odpočítává verše a tím i honorář. Tímto způsobem je na některých místech pročíslován např. *Don Juan*, rozsáhlá epická báseň, publikovaná snad nikoliv náhodou na pokračování právě roku 1912, tedy onoho

roku, v jehož celém průběhu je Gellner ještě placen od verše. A možná není náhoda ani to, že vedle toho ve stejném roce vychází v **Lidových novinách** na pokračování také Gellnerova další rozsáhlá práce, román **Potulný národ**. Gellner si vzal k srdci Heinrichovu radu, aby se než začne vyrábět místně zacílenou politickou satiru, nejprve s místními poměry šzil a v mezičase se věnoval tématům obecnějším. Příklad takového obecnějšího tématu jsme již viděli v básni *Berlínské Vánoce*. Už jsem prozradila, že tématem byla dobová aféra. Protože je báseň coby sociální kritika poměrně v Německu, zobrazenám jako stát policejní zvláde, srozumitelná i bez podrobné znalosti dobového kontextu, nebyla v žádném z dosavadních přetisků opatřena jakýmkoli vysvětlujícím komentářem. Dobový čtenář *Lidových novin* k ní také žádný komentář nepotřeboval, v roli vysvětlívek mu totiž dobře posloužila četba jeho deníku. Dostáváme se tak k důležitému poznatku, který je třeba zdůraznit: Gellnerova karikaturní tvorba je - a to po celou dobu, kdy Gellner v *Lidových novinách* působí - mnohými vazbami velmi silně ukotvena v kontextu aktuálního obsahu tohoto listu.

Konkrétně u této básně s ilustrací lze konstatovat vazby následující: *Berlínské Vánoce* byly uveřejněny ve **Večerech** 13. 1. 1912, tj. v době, kdy byla na Německo cílena pozornost *Lidových novin* i jinak, neboť se zde v tu dobu (konkrétně 12. 1.) konalo 1. kolo voleb do říšské rady. Daleko podstatnější však je, že celý konkrétní případ hromadné otravy v berlínském městském azylu pro osoby bez přístřeší, kde během Vánoc 1911 postupně zahynulo přes 70 lidí, byl listem podrobně sledován. Zprávy o hromadné otravě vycházely v závěru prosince a v průběhu první poloviny ledna (srov. např. LN 20, 1912, č. 1, 2. 1., malé vydání, s. 2; LN 20, 1912, č. 4, 5. 1., s. 4; LN 20, 1912, č. 5, 6. 1., s. 5; LN 20, 1912, č. 6, 8. 1., malé vydání, s. 2; LN 20, 1912, č. 9, 11. 1., s. 5), ale své dozvuky měla kauza v listě ještě i po otištění Gellnerovy básně: informování o případu bylo např. znovu přizíváno zařazením obrazu zachycujícího dějiště tragédie, berlínskou městskou útulnu (Berlínská útulna pro lid bez přístřeší, LN 20, 1912, č. 18, 20. 1., s. 6), a příloha **Technická hlídka** pojednala dokonce v návaznosti na tyto zprávy otázku metylalkoholu coby naučné téma (článek *O alkoholu methylovém*, příloha **Technická hlídka Lidových novin**, LN 20, 1912, č. 12, 14. 1., s. 13).

Z pohledu *Lidových novin* představovaly informace o hromadné otravě pančovaným alkoholem zprávu velmi „příhodnou“ ke zveřejnění - kombinovala se zde totiž závažnost tragédie (rys zpráv černé kroniky - pro čtenářstvo stále stejně přitažlivý) s implicitní možností kritiky sociálních poměrů. Přesto je třeba říci, že při informování o této

kauze byl po celou dobu udržen žánr zprávy bez výraznějšiho přířadku redakčních interpretujících hodnocení - ta se ze všech textů uveřejněných v *Lidových novinách* k této věci nejvyšší měrou vyskytují právě v Gellnerově textu. Takové „objektivizující“ nakládání s potenciálně „zajímavým“ materiálem ovšem nebylo v listě zdaleka pravidlem - obzvlášť pokud bylo jakkoliv možno (a při troše dobré vůle to šlo téměř vždy) čtenářsky přitažlivé téma s příčutí skandálu interpretovat v rámci politického diskurzu deníku. Příkladem takového tématu byly např. události, které Gellner kondenzovaně pojednal v karikatuře **Čenstochová**.¹¹ Na ose možnosti porozumět dílu bez znalosti kontextu se zde ocitáme na zcela opačném pólu než v případě *Berlínských Vánoc*, celá karikatura působí jen hrůzně a bizarně, ale dobová aktualita náleží dnes zapomnění. Na obrázku klečí mnich na prsou muže, jež má do hlavy zatáfovat sekeru, modlí se z modlitební knihy a zavrazděného v posledním tažení drží za ruce; nad oběma pak stojí dáma, na níž zaujme především výrazné odhalení ramen a dekoltu. Text pod obrazem zachycuje dialog: „**Tak ho přece už doraz!!**“ „**Co tě to napadá, ženská, nejdřív mu musím dát rozřešení...**“

Gellnerova karikatura byla v tomto případě inspirována aktuálně probíhajícím soudním přelícením s obviněnými v kauze, jejímž dějištěm se stalo slavné mariánské poutní místo Čenstochová. Během procesu byla veřejnost informována, že pavlánský mnich zdejšího kláštera Damasy Macoch v noci na 12. 7. 1910 v klášterní cele zavrazdil sekerou a rdošením svého bratrance Václava Macocha, s jehož ženou Helenou Kryžanovskou měl poměr (Helena Kryžanovská byla milenkou Macochovou ještě před tím, než ji tento z důvodů lepšího utajení provdal za svého bratrance; svatební obřad provedl osobně). Vyšetřování vraždy navdalo hlalo kostelní a klášterní krádeže, zpronevěry a další přečiny proti mravnosti (sexuální styk mnichů s nevěstkami i poustnicemi, opilství, karban), a to za účasti řady jiných osob, z velké části přímo dalších příslušníků pavlánského řádu. Proces s obžalovanými v tomto případě byl zahájen v Piotrkově 27. února 1912.

Série obsáhlých článků referujících o procesu a podrobnostech někdejšího dění v Čenstochově vycházela v *Lidových novinách* pod titulkem *Čenstochovská peles lotrovská*. *Lidové noviny* přinesly i zprávu o výpovědi vraha, v níž je sám akt vraždy líčen následně: „**Na strážnici v Krakově přiznal se** [tj. zatčený Damasy Macoch - pozn. L. P.] **ihned. Na dotaz, zda zavrazdil Václava Macocha, odpověděl: ‚Zabil, bůh tomu chtěl.‘ Příčinou jeho zločinu byla prý vášnivá láska k Heleně Kryžanovské. Bratranec Václav prý mu v opilosti vyčetl, že ho oženil s nevěstkou**

Gellner se tak při svém obrazově-textovém komentáři k této kauze zaměřil na nejabsurdnější moment celého dění – potřebu vraha udělit své oběti rozřešení

a že s ní udržuje sám hrůšný poměr. Pohádali se a Václav prý nakonec ho zpoličkoval, tu ve vzteku, když Václav ulehl ke spánku, vzal sekeru a udeřil ho do hlavy, načež udělal umírajícímu rozřešení a doškrtil ho, aby ukončil jeho trápení.⁴¹²

Gellner se tak ve svém obrazově-textovém komentáři k této kauze zaměřil na nejobyčtější moment celého dění – potřebu vraha udělit své oběti rozřešení. Byť se z hlediska procesu jednalo spíše o bezvýznamný detail, zachycení této situace umožňuje Gellnerovi představit ve své karikatuře figuru vraha, charakterizovanou kombinací naprosté absence morálních zábran a vlastní sebeidentifikace s kněžskou rolí (s patřičným sebevědomím z ní vyplývajícím) – a právě na tuto kombinaci rysů hlavního pachatele (ale i dalších obviněných v procesu) Lidové noviny ve svých komentářích opakovaně upozorňovaly.

Pro Lidové noviny (a pro liberální tisk obecně) představovala skandální kauza výživné sousto – téma bylo čtenářsky přitažlivé a dobře využitelné politicky. Lidové noviny případu v tomto směru využily plně – opakovaně poukazovaly na čenstochovské dění jako na příklad podle jejich názoru obecně platné mravní zpusťlosti uvnitř katolické církve a využívaly je jako argument proti politickému klerikalismu. Tato rétorika byla postavena na figuře pars pro toto – čenstochovské události byly představovány jako pouze jeden konkrétní – a náhodou odkrytý – příklad poměrů v církvi a církve tak byla jako celek „usvědčována“ ze zpusťlých mravů (s implicitním sdělením, že pokud někde zpusťlé mravy církve nejsou vidět, je to tím horší, neboť to na klerikální kruhy navíc vrhá stín pokrytectví).¹³

Obě dosud zmíněné Gellnerovy práce jsou dokladem velmi těsné návaznosti jím vybíraných témat na obsah listu. Zde v obou případech lze ještě mluvit o určitém tvůrčím vkladu a přidání vlastního díličího komentáře – který je ovšem zcela v intencích názoru novin. Lze ovšem nalézt i takové Gellnerovy karikatury, v nichž obrazový materiál skutečně jen dubluje informace obsažené v textu listu a v nichž se Gellnerův ideový přínos vyčerpává aktem výběru pasáže a její vizuální konkretizací.

Příkladem takové tvorby je karikatura **Krmení v rakousko-uherském zvěřinci**. Tato práce je totiž ve skutečnosti obrazovým převedením rétorické figury, již použil samotný ideový patron listu Adolf Stránský v projevu komentujícím dění v Chorvatsku. Projev otiskly Lidové noviny ve výtahu coby součást úvodního článku v úterý 15. 4. 1912. Gellnerova karikatura vyšla v nejbližších Večerech, tj.

20. 4., a vztahuje se k následující pasáži: „[...] S rakouským vládním problémem má se to jak v menažerii, v níž dvě bestie se musejí každý den nakrmit živými národy. U nás se německá bestie krmí českou krví, v Uhrách krví slováckou a chorvatskou.“ [výraznila L. P.]¹⁴

Ilustrace k básni *Berlínské Vánoce* a kresby Čenstochová a *Krmení v rakousko-uherském zvěřinci* nám posloužily

Krmení v rakousko-uherském zvěřinci.

Krmení v rakousko-uherském zvěřinci, v LN 20. 4. 1912

Berlínské Vánoce byly uveřejněny 13. 1. 1912, v době, kdy byla na Německo cílena pozornost Lidových novin i jinak

jako doklady výtvarného zpracování obecnějších kauz sledovaných Lidovými novinami. S Gellnerem se však do listu dostává i adresná karikatura politických osobností. Ve vzpomínkových textech na Gellnerovu karikaturní působení v Lidových novinách vládne shoda v tom, že prvním úspěšným představením karikaturisty v tomto směru byla série *Z moravského sněmování* z přelomu ledna a února 1912, která údajně úspěšně vyvolala zamýšlený rozruch a ohlas.

První z této otištěné série nám pomůže charakterizovat některé rysy Gellnerova přístupu. Portrétní karikaturou se obvykle rozumí vystižení charakteristických rysů a jejich nápadné přehánění. Zde je možné vidět, že Gellner zůstává

především u prvního kroku - snaží se vystihnout nápadné rysy a zachytit je ve zjednodušené zkratce; pokud jde o vlastní tvůrčí proces, kreslil Gellner přímo naživo na zasedání zemského sněmu.¹⁵ V takovém situačním zkratkovitěm vystižení portrétovaného se František Gellner, jak se zdá, cvičil od mládí. Spolužák Josef Mach vzpomíná na jeho karikatury profesorského sboru během společných gymnaziálních let; na dvou dochovaných lístcích bratru Pavlovi z Vídně, kde Gellner studoval, vypodobnil řadu portrétů politiků z přednášky či diskuse, kterých se zúčastnil. A celá Gellnerova pozůstalost je plná hromadných kreseb hlav, figur a polofigur (často na rubu použitých listů papíru), na nichž se Gellner patrně učil umění typizace.

Pakliže karikaturní portrét spojujeme se smíchem či zesměněním, které má zobrazení vyvolávat, pak směšnost Gellnerových karikatur v tomto konkrétním případě nespočívá tolik v deformaci zobrazení jako spíš v situovanosti a propojení s textem - tak zde funguje například zpodobení Adolfa Stránského, zakladatele Lidových novin a předsedy Lidové strany pokrokové na Moravě, jehož poněkud zachmuřený výraz a klidné apatický pohyb ruky kontrastuje s čertem, jenž s rozesmátým obličejem a téměř reklamně propagačním radostným gestem doporučuje divákově pozornosti tuto osobu s nadepsaným označením

„**Zloduch Moravy**“, což bylo epiteton, pod nímž Stránský figuroval v tiskovinách svých politických odpůrců. V portrétu zemského hejtmána si Gellner dovolil být značně jízlivý, a nadto ještě v nadsázce charakterizovat princip karikaturní kresby - zobrazil hraběte Serényiho v pro něj charakteristickém gestu, skloněného se skřípцем nad stolem, ovšem bez hlavy a s komentářem: „**Zemský hejtmán hr. Serényi (Zásadou karikatury je vypouštění jednotlivostí bezpodstatných pro charakteristiku).**“ V následujícím čísle

Večerů pak tento vtíp gradoval přidáním další pointy, tentokrát založené na dobovém znění tiskového zákona. Ten stávil redakce listů před povinností otiskovat osobám, jež se cítily dotčeny nějakým nařčením na stránkách příslušného periodika, tzv. tiskovou opravu, tedy text, v němž dotyčný uváděl svou verzi události. Gellner nechává ruce čerta z předchozího týdne jako proklamovanou „tiskovou opravu“ naservírovat na podnos hlavu zemského hejtmána („**Na základě § 19. zasílá nám pan hr. Serényi tuto opravu.**“). Tématem se tak stávají nejen duševní kvality hraběte, ale vedle toho také vlastní život novin - jejich periodičita, pravidelné pokračování (i portrét může vyjít na pokračování) a také dobová legislativa usměrňující novinovou polemiku.

Gellnerova adresná karikatura měla ovšem i polohy výrazné deformující a daleko podstatněji dehonestující

zobrazovanou osobu. Příkladem budiž karikatura **Ze slavnostní řeči dr. Kramáře**.¹⁶ Mladočeský politik Karel Kramář se českým karikaturistům pro svou výraznou fyziognomii (zejména sestřih kníru a ježatost hlavy) zobrazoval velmi dobře. Gellner si v tomto případě ovšem s výstižností vizuální podoby tělesné fyziognomie příliš hlavu nelámá a vystačil si pouze s naznačením Kramářova výrazného kníru, protože mu šlo o něco jiného - a sice aby zobrazení Kramáře (ve skutečnosti urostlého muže) kontrastovalo s figurou Františka Palackého. Karikatura zachycuje spodní část Suchardova pomníku Františka Palackého, odhaleného na pražském Palackého náměstí 1. 7. 1912 v rámci programu všesokolského sletu. Karel Kramář zde vystoupil v roli slavnostního řečníka; ve svém proslovu vyzdvihl význam Palackého jako historika i jako politického vůdce, v druhé polovině projevu pak s reminiscencí na Palackého politické myšlenky rozvinul argumentaci k podpoře probíhajících jednání o česko--německé vyrovnání na bázi autonomie v rámci českých zemí, v němž mladočeská strana hrála důležitou úlohu. Lidové noviny nepovažovaly slavnost za podařený hold velkému historikovi, v úvodníku z 2. 7. 1912 Ne Palacký - nýbrž Kramář je Kramář¹⁷

podroben kritice za to, že podle redakce uzurpoval odkaz historika pro své politické cíle. Z Kramářova projevu je kritizována také pasáž, v níž Kramář mluvil o Palackého politických chybách. Lidové noviny k tomu píší: „**Ještě odporněji působila Kramářova kritika „těžkých chyb“ politiky Palackého a „plného jejího nezdaru“.** Tak mluví o Palackém politik, který zavleká českou politiku do úpadku, v jakém nikdy ještě nebyla.“ (Při této parafrázi Kramářovy řeči došlo ovšem k jejímu značnému zkreslení, dané pasáží Kramářova projevu ve skutečnosti vyznívají daleko méně vyostřeně).¹⁸

Gellnerův obrazek je příkladem zdařilého překladu rétoriky psaného publicistického textu do obrazové řeči. Textová část karikatury („Palacký dopustil se těžkých chyb...“) zdůrazňuje jedno z míst vytykaných úvodníkem Lidových novin („těžké chyby“), vlastním tématem obrazové části se ale stává „usurpování“ Palackého slávy Kramářem (viz i titulke citovaného úvodníku Ne Palacký - nýbrž Kramář). Gellner toto téma předvádí kontrastem klidu a viditelné hmotnosti majestátní sochy Palackého a vyhublého, zuřivě gestikulujícího Kramáře. Komiku zobrazení obstarávají nadto štafle, na nichž Kramář stojí, které svou banální všedností snižují vážnost řečníka a zároveň fungují jako vizuální zkratka k vystižení snahy dosáhnout stejné výšky jako monumentální Palacký. Tento trik dehonestace majestátních autorit jejich zobrazením v kombinaci s banálními předměty všední každodennosti měl Gellner v oblibě a často jej využíval.

Trik dehonestace majestátních autorit jejich zobrazením v kombinaci s banálními předměty všední každodennosti měl Gellner v oblibě a často jej využíval

Zajímavým vývojem prošla figura, jež je pro Gellnerovu satirickou tvorbu brněnského období v sekundární literatuře považována za naprosto typickou, tj. figura pátera Šrámka.¹⁹

Jan Šrámek byl pozdější zakladatel Československé strany lidové a ministr několika prvorepublikových vlád, ovšem už v předválečném období patřil k výrazným osobnostem politického katolicismu na Moravě. Za křesťansko-sociální stranu na Moravě byl v letech 1906–1918 poslancem moravského zemského sněmu a v letech 1907–1911 poslancem říšské rady ve Vídni; působil též jako organizátor katolického spolkového života (např. v tělocvičné jednotě Ore). Coby představitel politického proudu křesťanského socialismu byl v době Gellnerova angažmá v Brně terčem polemického vymezování se Lidových novin cobý tiskového orgánu hájícího politickou linii lidové strany pokrokové na Moravě. Zpočátku ovšem Jan Šrámek stál co do pozornosti Lidových novin na úrovni řady dalších politických soupeřů.

Situace se změnila na jaře roku 1912, kdy v Brně začal vycházet deník Den jako politický orgán křesťansko-sociální strany na Moravě; zakladatelem a duchovním otcem listu byl právě Jan Šrámek (hrál tak podobnou roli jako Adolf Stránský v souvislosti s Lidovými novinami). Od této chvíle se kritické zacílení Lidových novin na Šrámka výrazně stupňuje, přičemž odmítání této konkrétní politické osoby je neoddělitelně spojeno s celkovým polemickým vyhrčením vůči celé tiskovině Den.

V zájmu spravedlnosti je třeba říci, že Den nezůstával v odpovědích Lidovým novinám nic dlužen, a roztočilo se tak kolo vzájemného osočování, interpretací počínání oponentního listu a následného dementování těchto interpretací ze strany původně interpretovaného aktéra. Nelze přitom říci, že by ve vzájemném střetu šlo o konkrétní kauzu, předmětem sporu obou deníků se mohlo stát (a také se skutečně stávalo) téměř cokoliv, o čem jeden z nich referoval.²⁰

Ačkoliv se tak nedá mluvit v pravém slova smyslu o polemice (nejednalo se o jednu konkrétní kauzu), nepochybně můžeme mluvit o nastolení polemického diskurzu, při němž nešlo vlastně vůbec o střet jednotlivých mínění a jejich argumentací, ale o střet postojů a světonázorů, jež se z tábora protivníka jevíly jako nepřijatelné a ohrožující. Na rovině praktické pak jde o politický boj o voliče, ale také o čtenáře a ovšem hlavně o platícího čtenáře. Čím víc se přitom redakce jednoho deníku snaží „porazit“ deník jí protivný, čím víc se snaží ovládnout pole interpretace celé výměny,²¹ tím se stává pozornějším čtenářem textů svého soupeře²² (pozornější nikoli ve smyslu „chápatější“, ale ve smyslu „ostrážitější“ a „detailnější“ – redakce si vzájemně bedlivě sledovaly dokonce i rubriku inzerce²³). Tím častěji pak také přináší parafráze či přímo velmi dlouhé

„Máto dovedl se s lidem dle...“
Ze sbírky výt. A. Konečného.
Karikatura zachycuje spodní část Suchardova pomníku Františka Palackého, odhaleného na pražském Palackého náměstí 1. 7. 1912

citace oponentových textů.

Pokud však jde ryze o kategorii „zábavnosti“ celého vzájemného přetahování, měly Lidové noviny nesporně výhodu právě v angažmá Františka Gellnera, jeho schopnosti shrnout výhrady domovského listu do veršovaných zkratek a zesměšnit karikaturní figurkou pátera Šrámka, zobrazeného často v dosti nedůstojně absurdních situacích²⁴, nejen přímo jeho osobu, ale i celý jím zastupovaný politický směr (v textech Lidových novin začala do značné míry osoba Jana Šrámka fungovat jako zástupný znak pro veškerý politický klerikalismus).

Oba listy při své konfrontaci sahají k obdobné míře expresivity i k množství eticky značně problematických argumentů. Nejproblematičtější mezi nimi se z dnešního pohledu jistě jeví opakované se vracející projevy antisemitismu na stránkách Dne, vybíjející se zejména na skutečnost, že Adolf Stránský byl židovského původu²⁵. Zde je třeba učinit poznámku, že antisemitská rétorika od 90. let 19. století patřila pevně k výbavě politického křesťanského socialismu a úzce se vázala k pojímání národního kolektivu jako organismu, z něhož je třeba cizorodé prvky eliminovat (heslo „Svůj k svému“), nicméně se stala součástí politické argumentace poměrně širokého spektra politických uskupení i mimo tento proud, což souviselo jednak s obecnou krizí liberalismu, jednak s potřebou politických stran vyhranit se na emocionálně přitažlivém tématu proti stoupajícímu vlivu sociální demokracie, jednak s radikalizací česko-německého nacionálního soupeření v českých zemích.²⁶

Lidové noviny v souvislosti s tzv. „židovskou otázkou“ stály na stanovisku česko-židovské asimilace, ovšem to jim nebránilo, aby se v rámci nacionálních bojů nijak nevyhýbaly hře s emocionální židovskou kartou. V rámci klinče se Dnem tak Lidové noviny například opakovaně zdůrazňovaly volební koalici v některých moravských městech jako příklad „hanebného spojení se“ s německými židy.²⁷ K posílení tohoto dojmu začíná pracovat svými karikaturami také Gellner, a to za využití dobových karikaturních konvencí z nekonvenčnějších: např. v sérii nazvané **Šrámkovina** nechává vzteklého černého psíka coby metaforu listu Den spřátelil se s Němcem (zcela v souladu s dobovou konvencí je jeho národní příslušnost signalizována krátkými kalhotami a dlouhou špičatou čapkou) a židem (znázorněn opět konvenčně jako dobře oblečený, s cylindrem a charakteristickým nosem). Také zobrazení pátera Šrámka se postupně proměňuje: od zvýrazňování malého vzrůstu a výrazné kulaté hlavy s výraznými kulatými brýlemi se postava přibližuje schematické karikatuře židovské fyziognomie – Šrámek získává špatnou pleť a výrazný nos (blízkost typu vynikne v karikatuře **Stráňný sen pátera Šrámka u příležitosti kyjevského procesu**, kde je páter Šrámek zobrazen mezi židy, již ho „rituálně vraždí“).²⁸ V této podobě pak Šrámek coby hrdina Gellnerových karikatur v Lidových novinách vystupuje i nadále, ačkoliv je toto zobrazení od fyzické podoby skutečného Jana Šrámka již velmi vzdálené; jako by však deník uzavřel jakousi tichou smlouvu se svými čtenáři: „Odtěď do odvolání – toto bude páter Šrámek.“

Při hodnocení Gellnerova působení v Lidových novinách panuje shoda, že u něj v této době dochází k názorové proměně.²⁹ Téměř jako prozíření Šavlovo je tato proměna popisována zejména v textech Františka Buriánka, literárního historika, který v 50. letech vyzdvihoval do centra pozornosti celou tzv. „generaci buřičů“ (je ostatně i otcem tohoto generačního označení). S úmyslem představit Gellnera jako spisovatele silného sociálního citění a pokrokového směřování mluví Buriánek o Gellnerově ideovém příklonu k „lidu“:

„Gellnerova básnická tvorba nabývá občanského charakteru. Mízí z ní osobní osud básníkův a téma, ideové pojetí i básnické výrazové prostředky ovládá spravedlivá věc lidu a národa. [...] Básník, který se jevil jako zásadní skeptik, rouhačský ke všem hodnotám, upřímně a statečně vyznává svou víru v pravdu lidu i v jeho vítězství. Skeptik přestal pochybovat a bojovník zdvihl zbraň.“³⁰

„A když se Gellner vrátil v r. 1911 domů, znamenal tento návrat i nalezení pevniny, na níž konečně spočinul neklidný duch básníkův, k níž se přimkl a z níž si bral pro

své umění nejen látku, nýbrž i úkoly. Gellner si ponechal svou starou skepsi vůči politickým teoriím i stranám, ale našel si novou jistotu, novou víru. A tou se mu stal lid. Skeptický Gellner, který předtím neuznával autority, věří v jeho právo, sílu a budoucnost.“³¹

Při bližší analýze Gellnerových prací pro Lidové noviny v kontextu obsahu jeho listu je ovšem třeba rozloučit se s tímto pojetím. To, k čemu se Gellner přimkl, nebyla abstraktní entita „lidu“, ale jeho velmi konkrétní zaměstnavatel, Lidové noviny jakožto tiskový orgán Lidové strany pokrokové na Moravě (hledající se svým národním a liberálním programem elektorát mezi střední třídou). Přimknutí to bylo těsné a patrné z Gellnerovy strany i názorově upřímné (stal se koneckonců jednatelem občanského klubu této strany).

Podle mého soudu je tak k tématu názorových proměn F. Gellnera v Brně daleko výstižnější Heinrichova formulace: **„Srostl úplně s listem** a podroboval se loajálně i ochotně [zvýraznila L. P.] jeho politické taktice.“

Pohled na jeho karikatury ve srovnání se zbytkem listu to dotvrzuje, Gellner netematizuje nic, co není tématem pro zbytek redakce, jeho kritika míří stejným směrem, proti stejným politickým subjektům na místní i celorakouské úrovni, jako je tomu u ostatních redaktorů. Jen je mu prostředkem veršovaná kresba, občas pracující s originálním autorským jazykem, občas využívající předem ustavený repertoár figur dobové karikatury i publicistických obrátů. Kontextové narážky se vysvětlovat nemusí, soudobý čtenář Lidových novin je zná z úvodníku i černé kroniky. Jinému než dobovému čtenáři novin tato publicistika určena není. Čtenář o sto let mladší, chce-li chápat alespoň odstín někdejšího rozhořčení či pobavení, musí bohužel na cestě k dobové karikatuře absolvovat poněkud archeologickou práci.

Při hodnocení Gellnerova působení v Lidových novinách panuje shoda, že u něj v této době dochází k názorové proměně

¹Heinrich, Arnošt: *O Františku Gellnerovi – Jak jsem ho poznal*, *Lidové noviny* 34, 1926, č. 587, 22. 11., s. 1.

²Srov.: „Přemnoho z celého souboru je neroluzně spjato s nezapomenutelnou Gellnerovou činností v redakci *Lidových novin* a zvláště v jejich předválečné beletristické příloze *Večerech*; a zvláště v dodatkovém svazku reprodukci najdou čtenáři *Lidových novin* z té doby množství jadrných karikatur, jež jim připomenou velké národní, kulturní a politické boje předválečné, do nichž Gellner s veselou rvavostí a účelností týden co týden zasahoval.“ – DS. [= ?]: *Památce Františka Gellnera*, *Lidové noviny* 33, 1925, č. 184, 12. 4., s. 7.

³Srov. např. jeho vysvětlivku k básni *Šťastná Albánie*: „V první sloce, jak je patrné z obrázku, je míněn válečný materiál.“ – Hýsek, Miloslav: *Poznámky*, in: Gellner, František: *Spisy Františka Gellnera I. Básně*, ed. Miloslav Hýsek, František Borový, Praha 1926, s. 429–448, cit. s. 440.

⁴Znění celé básně: „Trochu s obdivem a trochu závidíce / srdce vlastenecká / v trpké sklíčenosti hledí přes hranice / v svět a do Německa. // Co jen nad Temží bez práce strádá lidu! / Je jich na tisíce, / když jdou ulicemi zdámcivě bídu / svoji zpívajíce. // V Pyrenejích, v Rusku na poplach zvon bije. / Rostou ve Francii / nepořádky, stávký, ba i rebelie / celých provincií. // Jen pod pruským žezlem v zemi dobrých mravů / ticho je jak v lese. / Nikdo nezvedá tam vzpurné svojí hlavu, / ruka nepohne se. // Sdílal jsem leckde. Když se zanášá má / mysl vzpomínkami / na Německo, tu mi vždycky před očima / obraz tane známý: // Uprostřed náměstí v rušné vřavě denní / stojí ve své pyšě / strážník, revolver a šavle na řemeni, – / symbol celé říše. // Běda tomu, jemuž v prostém srdci mladém / oheň vzdoru plane! / Běda všem, jichž zrak se strádáním a hladem / podezřelým stane! // V bídných brložích se krčí nuzná chátra, / v příhodných jen chvílích / v ulice se plíží, okem lačným pátrá / po odpadcích shnilých. // Tak ukáží hlad svůj. A utopit tíhu / dnů zých na besedu / do kořalby sváží. Krčmář místo líhu / nalévá jí jedu. // Slavné hody byly o posledních svátcích. / Smrt svůj pažit kosí. / Berlínští doktoři v dlouhých konzultacích / sestrují nosy. // A svět uvědomil ve vánoční dobu / si zas pravdu prosteu, / že ty stromy v zemi obilných hrobů / v nebe neporosou! //“ – *Lidové noviny* 20, 1912, č. 11 (*Večery*, č. 2), 13. 1., s. 16.

⁵ „Vážený pane, osmdesát zlatých si u nás vydělat můžete, zpočátku ovšem spíše psaním než kreslením. Než se totiž poněkud obhlédnete po moravském životě.“ – **A. Heinrich F. Gellnerovi, nedatovaný dopis [srpen–září 1911]**, LA PNP, fond F. Gellner.

⁶**Heinrich, Arnošt: O Františku Gellnerovi – Jak přišel do Brna**, *Lidové noviny* 34, 1926, č. 600, 29. 11., s. 1.

⁷**Viz dva koncepty dopisů Arnoštu Heinrichovi a Jaroslavu Stránskému, v nichž Gellner zdůvodňuje, proč podle jeho názoru není nutné, aby kvůli spolupráci s listem opouštěl Prahu.**

J. Stránskému např. píše: „Vážený pane doktore, jak asi sám víte, není mé stále přítomnosti v Brně třeba. Obrázek mohu stejně poslat i odjinud. Toho bych rád využil. Ovšem v době voleb, směnu a vůbec, kdykoli mne tu bude třeba, budu zase tady na místě. Rozumí se samo sebou, že by moje cestování vydavatelstvo nic nestálo. Listu by to bylo jen na prospěch, neboť v době, kdy bych dlel například v Praze, mohl bych Vám odtamtud obstarat referáty z výstav a podobné věci. Doufám, že budete s mým návrhem srozuměn.“ – LA PNP, fond F. Gellner.

⁸**Srov. např. dopis Arnošta Heinricha Františku Gellnerovi, nedatováno [srpen–září 1911]**, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá: „[...] paušál Vám nemohu nabídnout, to by se musilo sjednat se starým pánem a myslím, že by na to nevěšel. Ale nevím, proč by Vám na paušálu záleželo. Fejetony 4–6 sloupečků, každý týden jeden à 7 hal. řádek (ten haléř by Vám nahradil ten nátlak na omezení rozsahu, kterýžto nátlak není

ovšem absolutní a za všech okolností), reprezentují také fixum. A básní původních Vám otisknu, kolik jich napíšete. Zde může být za verš 20 hal., jako má Neumann. To je u nás nejvyšší honorář za verš a víc nabídnout sám nemohu. Je jen věc, abyste si za těchto podmínek opatřil stálý měsíční příjem. Rozumí se, že jsou také Večery k dispozici, kde na rozsahu nezáleží a kde lze rovněž umístit jednu věc měsíčně. Já ovšem budu mít velikou radost, když se zase do toho dáte.“

⁹**K tomu viz dopis administrace Lidových novin Františku Gellnerovi**, 31. 12. 1912, LA PNP, fond František Gellner, korespondence přijatá.

¹⁰**F. Gellner F. Šrámkovi**, 8. 2. 1913, LA PNP, fond František Gellner, korespondence odeslaná.

¹¹**Gellner, František: Čenstochová**, *Lidové noviny* 20, 1912, č. 67 (*Večery*, č. 10), 9. 3., s. 80.

¹²**Lidové noviny** 20, 1912, č. 43, 14. 2., malé vydání, s. 2.

„Za několik dní už jsem shledal, že jsem Gellnera vůbec neznal a že v něm získaly Lidové noviny akvizici prvního řádu. Měla loajlnost a přesnost ve službě sama, iniciativní a samostatný pracovník, velkého vzdělání o politické bystrosti a nad to ještě dobrý a poctivý kamarád, ochotný ke každé vojně a dobrosděčny do dětinství.“

A. Heinrich

¹³**Srov.:** „Proces piotrkovský, jenž tak pronikavě osvětlil všechno balno, mravní zpusilost, bezedné pokrytectví římského klerikalismu, bude na dlouho užasným dokumentem, bude svědectvím o zápasu, jaký ještě na počátku XX. století bylo sváděti všeobecnému pokroku s vychytralým, úskočným zpátečnictvím a zneužívání náboženství k účelům světským. [...] Soudní přelíčení minoděk jen epizodicky odkrylo podzemní chodby, taje a mužstvo někdejší pevnosti římské uprostřed Polsky.“ – Rozsudek nad čenstochovskými lotry, *Lidové noviny* 20, 1912, č. 6, 8. 3., s. 6.

¹⁴**Manifestace proti maďarské hrůzovládě v Chorvatsku** [článek obsahuje výtah z řeči dr. Adolfa Stránského na demonstraci na podporu Chorvatska, která se konala 14. 4. 1912 v Brně], *Lidové noviny* 20, 1912, č. 102, 15. 4., malé vydání, s. 1.

¹⁵**V létě r. 1913 zveřejnil Gellner ve *Večerech* podobnou sérii karikatur z rakouského parlamentu**, o tom, že byla vytvářena naživo svědčí jeho dopis bratru Gustavovi: „Milý Gustave, byl jsem ve Vídni, jak jsi asi z mých kreseb pozoroval [...]“ – F. Gellner G. Gellnerovi, nedatováno [léto 1913], LA PNP, fond F. Gellner.

¹⁶**Lidové noviny** 20, 1912, č. 183 (*Večery*, č. 27), 6. 7., s. 216.

¹⁷**Ne Palacký – nýbrž Kramář**, *Lidové noviny* 20, 1912, č. 179, 2. 7., s. 1.

¹⁸ „Bylo by však hříchem na velikosti Palackého nevidět těžké jmy, které se staly. Zrovna Palacký je snese, a nestává se chybou o nic menším. Ba naopak, čím hloub zkoumáme rozvoj české politiky, tím jasněji vidíme, že Palacký sice nebyl politickým taktikem, ale že byl něčím daleko větším, že dával politice české to, co povznášá ji nad denní zápsy, co dává jí veliké cíle pro všechnu budoucnost.“ – **Kramářův projev přetiskly Národní listy** 52, 1912, č. 179, 1. 7., večerní vydání, s. 1–2, cit. s. 2.

¹⁹ „Monsignore Šrámek se stal symbolem přímo protilidové a protinárodní církevní politiky. [...] Podobizny z Gellnerovy ruku

působí moc málo lichotivě. Běda tomu, koho si vezme na mušku jeho ostré pero. To by potvrdil nejlépe páter Šrámek! Monsignora Šrámkova totiž Gellner povýšil přímo na symbol. „Šrámkoviny“ předvádějí tohoto „malého Koniáše“, jak ho Gellner s oblibou tituluje, ve všech podobách. [...] Nevyčerpateľné varianty si vymýšlí Gellnerova podrzádná fantazie.“ – **Škarlantová, Jana: O Gellnerovi kreslíři**, in Gellner, František: Radosti života, ed. Bohumil Svobizl, Československý spisovatel, Praha 1974, s. 123–133, cit. s. 131.

„Gellnerova veršovaná satira v letech 1913–14 se stále víc soustřeďovala ke konkrétním politickým událostem v Brně a v boji politických stran nejčastěji namířila na představitele českého klerikalismu Msgr. Šrámk.“ – **Buriánek, František: Gellner satirik**, in: kol. autorů: O české satirě. Sborník statí, ed. František Buriánek, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1959, s. 229–258, cit. s. 258.

„Jeho satiry, které doprovázel vlastními kresbami, staly se tehdy velmi populárními v širokých lidových vrstvách. Útočil jimi na Rakousko-Uhersko, na germanizaci, útočil na zbahnělou českou politiku, na mladočechy, na klerikály, z nichž speciálně měl na mušce jejich moravského představitele Šrámka, se zcela zvláštní silou útočil na sociální demokraty, útočil na velmoci, které chystaly válku a sháněly spojence.“ – **Kundera, Milan: Františku Gellnerovi vyšly za jeho života jen dvě knížky veršů...**, in Gellner, František: Básně, ed. Milan Kundera, Československý spisovatel, Praha 1957, s. 7–26, cit. s. 25–26.

20 **Instruktivní jsou v tomto směru např.** „zásadní“ názorové rozepře svedené oběma listy nad některými událostmi černé kroniky. Zpráva o místní infantidě neváhalý Lidové noviny vtáhnout do svého antiklerikálního diskursu, připomenuly čenstochovské události a celkovou „pokryteckou morálku“ podporovanou církví (vše přitom bylo založeno na argumentu, že matka dítěte se prý před vraždou pomodlila); Den naproti tomu vyrukoval s tvrzením, že matka byla známá coby svobodomyšlná ctitelka volné lásky. Listy se střetly např. i v souvislosti se ztroskotáním Titaniku.

21 „[...] interpretace je v polemice chápána především jako kontrola smyslu [...]“ – **Homoláč, Jiří: Polemika jako žánr** (Na materiálu šaldovském), Česká literatura 46, 1998, č. 3, s. 236–267, cit. s. 252.

22 „Tvrzení, že polemika je metatext, jistě není překvapivé, je ale třeba říct, že polemický text není jen textem o jiném textu, ale také o mém (předchozím či současném) textu a o polemice a jejích pravidlech.“ – **Ibidem**.

23 „Macochoy na Moravě vidí gumový orgán lidovo-pokrovový. Brepťácosí o „jakémsi kaplanovi“, který „kdesi“ zbil svého faráře a hospodyně. Tak vypadá početný způsob lidovecké žurnalistiky, která je ve své sprostotě právě tak pružná, jako její gumové zboží [...] [v obou případech zvýraznila L. P.]“ – Den 1, 1912, č. 5, 8. 3., s. 2. **Text naráží na hojnou inzerci prezervativů na stránkách Lidových novin**, v inzercích na tento typ zboží bylo obvykle výrazně vysazeno právě adjektivum „gumový“.

24 **Viz např. zobrazení zdůrazněně neduživé postavy tohoto poli-**

tika v trikotu na hrazdě v karikatuře mířící na moravské Orelstvo Sokolský slet ohrožen! – Orli triumfují! – P. Šrámek na hrazdě! – Lidové noviny 20, 1912, č. 169 (Večery, č. 25), 22. 6., s. 200.

25 **Např.:** „Jak dlouho ještě bude trpět požádavětlý tisk v rodinách? Krysa požrárá jedovatě vnaďadlo. A my otravný jed bychom ještě platili a byli horší než ty krysy? Jak dlouho budou krmít židovští šmoci lid mlátém svých kloak? [...] Vzbudíme se? Vzmůžeme se? Postavíme se na vlastní nohy? Zachráníme svoji čest? Je čas nejvyšší!“ – Den 1, 1912, č. 5, 8. 3., s. 2.

26 **K tématu srov. Frankl, Michal: „Emancipace od židů“.** Český antisemitismus na konci 19. století, Paseka, Praha 2007.

27 **Srov. např.:** „P. Šrámek se tedy na židy zle strojí! Ovšem jen v Huynově plátku [tj. ve Dnu, pozn. L. P.], nikoliv ve veřejném působení. Nedávno konaly se obecní volby v Kroměříži a při nich zvířela Šrámkova strana pomoci německých židů. Huynův plátek přinesl tehdy o tom jásavý článek a nesmírně si líboval, že Němci a židé svorně volili s křesťanskou sociální stranou. V Uh. Hradišti stalo se podobně a Huynův plátek se bojí, aby volby nebyly rušeny. V Uh. Brodě před lety pracovalo české obyvatelstvo k národní očistě města. Když pokrok byl už všude patrný, dohodli se tamní němečtí židé s klášteřem a zorganizovali k obecním volbám klerikální stranu proti vládnoucí straně. Klášter, spojený s německými židy, zvířel a od té doby na radnici v Uh. Brodě svorně vládou národní katolíci, čeští křesťanští sociálové a němečtí židé. Šrámovi přívrženci uvedli německé židy do obecního zastupitelstva, do městské rady, do veškeré obecní správy. [...] Možná, že P. Šrámek se zmíněným protizhidojským článkem

poslal svým milým německým židům v Kroměříži, Uh. Hradišti, Uh. Brodě a i dopisy, v nichž s upřímností Vaška z Prodané nevěsty je potěšil: „Nebojte se, nejsem žádný židožrout, já jsem jen Huynův Šrámek!“ – Lidové noviny 20, 1912, č. 130, 13. 5., malé vydání, s. 2.

28 **Strašný sen pátera Šrámka u příležitosti kyjevského procesu.** Lidové noviny 21, 1913, č. 285 (Večery, č. 43), 18. 10., s. 360.

29 **Neoprávněnost svých počátečních obav a nečekanou názorovou harmonii nového spolupracovníka s listem vzpomnul zpětně i Arnošt Heinrich:** „Za několik dní už jsem shledal, že jsem Gellnera vůbec neznal a že v něm získaly Lidové noviny akvizici prvního řádu. Byl loajální a přesnost ve službě sama, iniciativní a samostatný pracovník, velkého vzdělání o politické bystrosti a nad to ještě dobrý a poctivý kamarád, ochotný ke každé vojně a dobrosrdečný do dětinství. František Gellner, jemuž tolik škol zhořklo, sotva se na nich poohlédl, byl svědomitý a dokonce pilný pracovník, nevzdaný buřič byl ukázněný voják v šiku, statečný a veselý voják, jak má voják být.“ – Heinrich, Arnošt: O Františku Gellnerovi – Jak přišel do Brna, Lidové noviny 34, 1926, č. 600, 29. 11., s. 1.

30 **Buriánek, František: Doslov**, in Gellner, František: Má píseň ze sna budívá, ed. František Buriánek, Mladá fronta, Praha 1955, s. 137–143.

31 **Buriánek, František: Gellner satirik**, in kol. autorů: O české satirě. Sborník statí, ed. František Buriánek, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1959, s. 229–258.

Nebojte se, nejsem žádný židožrout, já jsem jen Huynův Šrámek!

FRANTIŠEK GELLNER

(19. června 1881, Mladá Boleslav - asi 13. září 1914, prohlášen za nezvěstného na haličské frontě 1. světové války) byl nadaný český básník, prozaik, kreslíř, karikaturista a ilustrátor, představitel tzv. generace anarchistických buřičů. Od roku 1911 žil v Brně, pracoval jako karikaturista v redakci Lidových novin a později proslul také jako fejetonista a prozaik.

Positivní politika ...

V dorozumění s ministerským předsedou hr. Stürgkhem připravuje se násilná germanisace dojnorakouských Čechů.

S tichým souhlasem vlády zůstávají české školy ve Vídni uzavřeny a trpí se všechny vzpoury proti zákonu se strany německé samosprávy a státních úřadů.

Český sněm vydán na pospas německo-nacionálním kolegům a chráněncům ministerského předsedy.

Mladočesko-klerikálně-agrární družina na říšské radě: »Prosim, prosim, pane Stürgkhu, podle přání, račte jen zatahat za provázek!«

Z moravského sněmování.

Památný den.

Doktor Kramář mluví v brněnském Čtenářském spolku — k mládeži.

Stejným způsobem i věda
zklamala nás, čili — běda! —
ukázala nám, co umí:
S aeroplánů dnes pumy
házejí se pěkně shora
nepřítelům do tábora.
Životy se takto ničí,
což se mravním citům přičí.

Marná sláva srdce mrazí,
a bohatství duši kazí,
a hloupým je umění,
když dohoří nadšení.

Bůh, jenž vše to lépe vidí
nežli zkalený zrak lidí,
zamyšleně všemocnou si
rukou hladil bílé vousy.
Co by ze štěstěny klinu
určil darem Antonínu,
uvažoval, za jeho
vzácnou mravní výtečnost.

co zálohu na věčnost
a pobytu rajského
neskonale radosti.
I rozhod' se za odměnu

Koupil kilo strychninu,
zadělal to na kminu,
a poslední tyto hody
svoje zapil douškem vody.
Načež zalikal převelice
a kles' mrtvý ze stoliče.

Čert přiletěl do světnice,
na zádech měl velkou nůži,
do té strčil jeho duši
a odnes' ji do pekla,
aby se tam dopekla.

dát mu nekrásnější ženu,
výkvět zemských bytostí.

Antonín z té zálohy
radost měl, byl v sedmém nebi.
Bohužel mu brzy z lebi
vypučely parohy.

F. Geisler.

JIŘÍ HOLÝ:

KAREL ČAPEK A „ŠKOLA LIDOVÝCH NOVIN“

„Škola Lidových novin“ není vžitý literárněhistorický pojem jako třeba Česká moderna nebo generace buřičů. Pokud se o ní uvažuje, bývá spojována s osobností Karla Čapka. Tak Lexikon české literatury (I. díl z roku 1985) uvádí hned v záhlaví Čapkova hesla „hlavní představitel tzv. školy Lidových novin“.

Jde tedy o autory těsně či volněji spojené s Lidovými novinami ve dvacátých a třicátých letech 20. století. V literárních učebnicích se mluví o „pragmatické generaci“ nebo o „demokratickém proudu“ meziválečné literatury. Ten se odlišuje na jedné straně od autorů komunisticky orientovaných, na druhé straně od autorů „spirituální orientace“. Je to pitomost, protože se do jednoho houfu zařazují spisovatelé naprosto odlišní (třeba Olbracht s Nezvalem na jedné straně, Durych s Čepem na straně druhé), ale bohužel pitomost značně rozšířená. Nicméně u „školy Lidových novin“ nebo „pragmatické generace“ to má jisté oprávnění. Karla a Josefa Čapky, Františka Langera, Eduarda Basse, Karla Poláčka, Ferdinanda Peroutku, Josefa Kodíčka, Edvarda Valentu, případně Jaromíra Johna (jistě jsem na někoho zapomněl) spojuje nejen ideové stanovisko, ale i estetické a literární krédo. Pomineme-li avantgardní experimenty čapkovské a langerovské před první světovou válkou, tak tyto autoři významně umělecky ve vztahu ke čtenářům.

Karel Čapek napsal, že britští prozaici mají jednu zvláštní vlastnost, že totiž počítají s tím, že není vyloučeno, že si někdo jejich knihy přečte. To neznamená podbízení lacinému vkusu, avantgardní opozice poetický experiment versus kýč je podle autorů Lidových novin falešná. S avantgardou bratři Čapkové sdíleli zájem o denní život soudobé civilizace, odpor vůči akademismu a abstraktnímu symbolismu. Avšak avantgarda, jejímž původním cílem bylo sblížení umění a života, podle nich tak dlouho provokovala experimenty popírajícími předchozí tradici, až skončila ve slepé uličce samoučelné nesrozumitelnosti. Průkopnický zájem o periferní podoby umění, který vyrůstá právě z avantgardy před první válkou a který se projevuje zejména u Josefa Čapka, Karla Čapka a Jaromíra Johna, o celá desetiletí předznamenal post-

modernu a její obrat od exkluzivity ke čtenáři. Vítězslav Nezval psal surrealistické verše bizarní imaginace, ale zároveň nabádavou poezii revolučních apélů. Josef Čapek se v téže době pokusil využít žánru kalendářové historiky o pytlácích, kteří zastřelí hajného a jsou potrestáni, aby napsal složitý reflexivní příběh o přírodě, zločinu a spravedlnosti. Byla to nepochybně právě každodenní práce v novinách, která tyto autory vedla k ohledu na čtenáře. Pragmatismus, který je tak často skloňovaný v souvislosti s Čapkovým dílem a „školou Lidových novin“, neznamená jen instrumentální pojetí pravdy a už vůbec neznamená relativismus, kvůli nimž byli Čapek a jeho přátelé otlučáni po celá desetiletí zprava i zleva. Stejně jako zmíněný ohled na čtenáře to znamenalo zřetel ke konkrétní situaci.

Karel Čapek napsal, že britští prozaici mají jednu zvláštní vlastnost, že totiž počítají s tím, že není vyloučeno, že si někdo jejich knihy přečte

”

Odpor vůči pašalizacím a generalizacím všeho druhu. Brzy po svém vstupu na žurnalistickou dráhu, ještě za války v Národních listech, Karel Čapek začíná psát Kritiku slov. Opakovaně upozorňuje na nebezpečí simplifikací, které vyrůstají z neurčité a povšechné vágnosti pojmenování spojené s ideovou útočností. Zneužívání slov je cesta ke zneužívání moci. Když v roce 1934 vyšel Poláčkův Žurnalistický slovník, Čapek v předmluvě napsal: „Kdyby nebylo frází, nebylo demagogie, nebylo by veřejných lží a nebylo by tak lehké dělat politiku počínající rétorikou a končící vražděním národů.“ Zde autoři kolem Lidových novin tvoří významný článek tradice, která začíná u Karla Havlíčka a pokračuje třeba Voskocem a Werichem a Václavem Havlem. Dalším znakem „školy Lidových novin“, tedy alespoň většiny uvedených autorů, byla prezentace „malého člověka“. Někdy bývá kladena do souvislosti s Masarykovým konceptem všední práce jako protikladu revoluce, již Masaryk označuje za šosáctví naruby. Údajná malost byla napadána jako nedostatek heroismu (Viktor Dyk), nedostatek víry (Jaroslav Durych), idealizace sociální nespravedlnosti (komunistická kritika). Čapkova malého člověka můžeme demonstrovat třeba v článku Pronobis v Lidových novinách 30. 9. 1923. Píše se v něm o horníkovi tohoto symbolického jména, který při důlní katastrofě třikrát sfáral zachraňovat kamarády. Dvakrát byl vytažen

JAROSLAV MED: POHLEDY Z DRUHÉHO BŘEHU

Neoddiskutovatelným faktem je, že LN představovaly v meziválečném Československu jedno z nejdůležitějších státoporných společensko-kulturních center. Je zcela přirozené, že v liberálně demokratické společnosti, jakou Československo bezesporu bylo, nalézalo jejich směřování a celková orientace i různé orientovanou apozici. Tzv. hradní orientace LN byla přirozeně trnem v oku nacionalistickým kruhům; mám na mysli zejména V. Dyka v Samostatnosti a K. Horkého ve Frontě, obviňující zejména TGM a E. Beneše z malého důrazu na československou státnost. Po smrti V. Dyka (1931), nejrespektovanějšího představitelů nacionalistického odporu vůči politice tzv. Hradu, se však hlas těchto nacionalistických kruhů ocital stále více na politické periférii. Zcela jinou podobu měla ovšem opozice levicová, zejména po vzniku KSČ v roce 1921, hledící na LN jako na tribunu buržoazie, na hlásnou troubu nechuti vůči výdobytkům bolševické revoluce. Na rozdíl od nacionalistických kruhů, usilujících o silný národní stát, měla komunistická levice charakter vysloveně státoporný; stačí si přečíst brožuru S. K. Neumanna Krize národa z roku 1930, aby bylo zřejmé, jak výrazná byla bolševizace československých komunistů. Protichůdnost těchto tendencí vůči duchu LN byla zcela jednoznačná; koneckonců právě v ideovém okruhu LN vznikla v roce 1924 ona proslulá anketa Proč nejsme komunistou? Resumé této ankety tlumočilo nesouhlas s komunistickým řešením problému chudoby a zdůrazňovalo princip pomoci nikoli politické moci i nedůvěru v revolučnost mas i zřejmou devalvací individua. O konfrontačním modu LN a levice není třeba příliš uvažovat, když mohla M. Majerová napsat „Myjí si ruce před každým zločinem dnešního společenského systému“ (RP 14. 4. 1927) a Kurt Konrád viděl v K. Čapkovi „prohnaného demokrata“ (Středisko 1934, s. 70); nesmiřitelná protikladnost je očividná.

Ve své úvaze bych chtěl však především upozornit na jistou státopornou pravicovou ideovou opozici vůči

duchu LN, jak ji představovala především katolicky orientovaná publicistika. I když katolictví intelektuálové ve své většině vstupovali do nově vzniklého státu s určitou nejistotou a s pocity jisté provinilosti za chování katolické církve před válkou i za ní, nicméně se však neztotožňovali s váhavostí církevní hierarchie (primas hrabě Huyn, olomoucký kardinál Lev Skrbenský). Je známé nadšené přijetí nového státu J. Demlem i prohlášení J. Durycha, který napsal, že „osvobozením národa bylo osvobozeno i katolictví, zvyklé na bahenní teplo dynastického protektorátu“.

Zcela jinou podobu měla ovšem opozice levicová hledící na LN jako na tribunu buržoazie, na hlásnou troubu nechuti vůči výdobytkům bolševické revoluce

masarykovskému realismu, který podle jeho soudu staví „drobnou práci, pravdu a věcnost“ do protikladu k hodnotám transcendentním, jaké představuje katolictví. „Katholicismus je univerzální velmoc, neochvějná a transcendentní. Směr její síly vede shora dolů... My rosteme z katolictví a ta nám dává naši nacionalitu,“ napsal J. Durych na počátku 20. let.

V druhé polovině 20. let, jak se konsolidovaly poměry a poznenáhlu utíchal tzv. kulturní boj, rehabilituje se katolictví, zejména v kulturní oblasti - k údivu F. Peroutky, jenž se domníval, že je náboženská víra odsouzena k zániku -, když začíná jeho hodnoty vyznávat celá řada mimořádných tvůrčích osobností mladé nastupující generace. Jen namátkou jmenujme některé z nejvýznamnějších: J. Čep, J. Zahradníček, V. Renč, B. Fučík, K. Schulz, Z. Kalista, A. Vyskočil,

B. Reynek. F. Lazecký a mohli bychom ve výčtu ještě pokračovat. Vzhledem k tomuto vzepětí vznikla celá řada časopiseckých aktivit (Rozmach, Akord, Tvar, Na hlubinu, později pak Řád, Tak či Obnova), v nichž mohla tato nová generace reflektovat své názory, opírající se o katolictví. Vůdčím zjevem byl příslušník čapkovské generace Jaroslav Durych, jehož opozičnost vůči československé kulturně-společenské atmosféře byla obecně přijímána i touto novou generační vlnou. Zde je namísto položit si otázku: z jakých zdrojů vyrostla tato katolická averze vůči prvorepublikovému společensko-kulturnímu klimatu, jež reprezentoval právě duch LN?

Převážná většina těchto mladých katolíků byla ovlivněna klimatem Staré Říše a osobností Josefa Floriania. J. Florian a jeho blízcí očekávali, že prožité hrůzy války budou příčinou hluboké katarze a příklonu k evangelijním hodnotám v celé evropské civilizaci. (Lasaletský mýtus, korespondence B. Reynek - J. Florian) Ukázalo se však, že místo aby se český národ vrátil ke svým křesťanským kořenům, k svatováclavskému odkazu, a pochopil tak varovný smysl válečných obětí, realizoval se víceméně pravý opak: češtství se podle katolíků proměňovalo v humanitně liberalistickou enklávu drobné práce a občanské činnosti bez patosu a touhy po přesahu. Nejviditelněji to v staroříšském prostoru ztělesňoval příklon k expresionistické apokalyptičnosti, zpřítomňované v soudobé tvorbě J. Demla a B. Reynek. Tato apokalyptičnost nebyla spojena s nějakou konkrétní předpovědí o konci světa, ale znamenala určité vyjevení mimořádné závažnosti doby. Můžeme tedy konstatovat, že právě tento florianovský duch byl svým způsobem zdrojem oné katolické opozičnosti vůči liberálně demokratickému duchu první republiky, který zosobňovaly právě LN.

V roce 1921 nastoupil do LN Karel Čapek, o tři roky později založil Ferdinand Peroutka revue Přítomnost - jak LN, tak Přítomnost se staly výraznými mluvčími tzv. Hradu, tlumočníky zejména Masarykových myšlenek a obhájci liberálně demokratického charakteru ČSR. Jak K. Čapek, tak F. Peroutka byli vynikajícími žurnalisty a publicisty s brilantně vypointovanými polemickými závěry, proto se stali během celého prvorepublikového dvacetiletí stálými terči katolických výpadů. Z různých katolických publikačních tribun zaznívaly na jejich adresu výtky proti Masarykovu pojmu humanity, jenž „změnil lásku k bližnímu v pouhou humanitu“, a Masarykův politický realismus, to je „moudrost pro lidi dřevěné, kteří mají v žilách drtiny“.

Podle jednoho z katolických publicistů díky liberalismu vítězí „Ford nad Pascalem“ a v diskusí o liberalismu neváhal Durych nazvat F. Peroutku „Kapitálním Luciferem“. Ve své rozhořčené kritice liberálně demokratického státu zašel Durych až příliš daleko, když mohl na konci dvacátých let napsat: „Nepatřím a nechci patřit k národu Husova a odporné jsou mi pravdy, které slyším z úst dnešních apoštolů. Lépe být žebřákem, zajatcem a trestancem než věřiti v ideály dneška.“ Všichni katolíci spisovatelé a publicisté byli svorní v myšlence, že moderní liberální společnost stojí v opozici vůči křesťanské spiritualitě, proto jim také nemohl vyhovovat duch a to ve svém důsledku znamená disharmonii mezi pozitivním právem, právem přirozeným a právem Božím. Byla zde také obava z relativismu - odtud ty stálé útoky proti čapkovsko-peroutkovskému vidění světa -, který pravdu proměňuje v pouhé mínění. Základní katolické dogma a vtělení v praxi znamená - uvažuje J. Čep -, že nesmí zůstat stranou zájmu sociální otázka, protože ideál se musí vtělovat do konkrétního lidského života. I v sociální otázce, jejíž naléhavost odhalila krize 30. let,

Z různých katolických tribun zaznívaly výtky proti Masarykovu pojmu humanity, jenž „změnil lásku k bližnímu v pouhou humanitu“, a Masarykův realismus, to je „moudrost pro lidi dřevěné, kteří mají v žilách drtiny“

stáli katolíci v opozici vůči LN. Tam, kde se v nich apelovalo, často právě slovy K. Čapka, na lidský soucit a pomoc bližnímu (vánoční strom republiky, jisté desátky při nákupu lístků do biografu apod.), tam útočí Durych zcela ahistoricky a utopicky na liberálně demokratický stát, obviňuje jej z bezcílnosti a volá: „Vláda musí být jako otec, musí zajistit všem živobytí.“ V těchto souvislostech se mezi katolíky poprvé objevuje pojem korporativismu (S. Berounský, R. Voříšek ad.), evidentně inspirovaný právě vydanou papežskou encyklikou *Quadregosime anno*. V druhé polovině 30. let se stala občanská válka ve Španělsku výrazným ideovým předělem v evropském společensko-kulturním dění; byl to jakýsi neuralgický bod v ideovém zápasu levice a pravice. Právě v této souvislosti došlo k jednomu z nejdostupnějších střetů mezi představiteli katolictví a duchem LN. Od samého počátku konfliktu stály LN i Peroutkova Přítomnost na straně republikánů a se značným znepokojením odsuzovaly válečné akce gen. Franka. Jako v mnoha jiných případech i zde stál v čele této protifrankistické opozice K. Čapek. Velmi záhy po vypuknutí konfliktu se v LN objevil Čapkův cyklus „Bajky o válce občanské“, v nichž se Čapek jednoznačně postavil na stranu republikánů a se sarkastickou brilantností komentoval španělskou situaci. Navíc v článku Lérida (5. 11. 1937) ostře odsoudil letecký útok frankistů na katalánskou

obec Lérida, při němž zahynulo 52 dětí. Levicově orientovaná veřejnost v souladu s liberálně demokratickými kruhy shodně vnímala španělský konflikt a odsuzovala nastupující frankistický režim. Tato, můžeme říci jistá jednostrannost při pohledu na španělskou tragédii doslova rozběšňovala katolickou elitu, která vnímala boje ve Španělsku jako zásadní útok na katolictví. V člancích K. Schulze, J. Čepa, K. Schwarzenberga, V. Renče ad. - většinou mířících právě proti LN a Přítomnosti - se zdůrazňuje, že jde o boj katolíků s ateismem, v němž se bojuje i o budoucnost českého katolictví a tím i celého národa. Trapné vrcholu dosáhla tato polemika ve známém článku J. Durycha Pláč K. Čapka (Akord), reagující na Čapkovy Bájky o válce občanské, v němž Čapka obviňuje z pacifismu, který pramení z toho, že „K. Čapek nikdy nesloužil na vojně, patříte odjakživa do skupiny s klasifikací C“. Zde se J. Durych, zaštitěn svou funkcí vojenského lékaře, dopouští oné trapnosti, že Čapkovu jistou zdravotní a fyzickou nedostatečnost převádí i na „morální nedostačivost“.

Tento vášnický spor mezi liberálním duchem LN a Přítomnosti a českými katolíky - na obou stranách lze vnímat značnou jednostrannost - víceméně utíchal vzhledem k vzrůstajícímu napětí v česko-německých vztazích. Převážná část české veřejnosti víceméně souzněla s liberálně demokratickým pohledem na česko-německou realitu, jak jej zosobňovaly LN a Přítomnost, v té době byly akceptovatelné i převážnou většinou katolické publicistky. Nicméně, jak stoupalo v roce 1938 napětí v česko-německých vztazích, začínal se duch realistické analytičnosti, typický pro LN i Přítomnost (víme dnes už mnohé o zprostředkovatelských snahách K. Čapka a F. Peroutky v intencích prezidenta Beneše), značně lišit od vzrůstajícího nacionalismu katolíků, kteří začínají vnímat politickou realitu pod zorným úhlem bezmála eschatologickým. „Jenom v našich ústech má slovo vlast svůj pravý smysl,“ píše J. Čep; R. Vacková apeluje: „.... raději obětovat sebe a svou vlastní generaci než přijmout nečestný mír“; K. Schulz nás ujišťuje, že „zemští patroni nemohou dopustit naší porážku“, a J. Durych věří, že nemůžeme být poraženi, když naše vojsko povede sv. Václav. Nad četbou těchto a podobných úvah si F. Peroutka v Přítomnosti povzdechl: „Věřím dávno, že není pošetilosti v politice, které sebevědomý literát by nebyl schopen se dopustit.“

V samotném průběhu mnichovské krize se smiřovaly politicko-ideologické postoje jak v politické oblasti

sámé, tak v kultuře; bezmála všichni katolíci publicisté a spisovatelé se připojovali k nejrůznějším akcím a manifestům bránícím suverenitu ČSR. Přijetí mnichovského diktátu posléze znamenalo pro celou čsl. veřejnost však, výtrasky zoufalství plnily stránky denního tisku i zápisníky básníků. I když mohla být mnichovská kapitulace vnímána jako porážka ducha LN, i přes zklamání a prožívanou hořkost, promlouvaly LN ke čtenářům o naději a o nutnosti nepodlehnout apatii a zoufalství; klasické byly v tomto směru příspěvky K. Čapka. Plodem Mnichova byl vznik tzv. druhé republiky; právě v tomto období došlo posléze k prudké polarizaci společensko-kulturní atmosféry. LN, vnímané jako přední představitel liberální demokracie a tzv. Hradu, byly napadeny z mnoha stran, také katolickou publicistikou, která svůj mnohaletý ideový střet s liberální demokracií viděla nyní jako její porážku, jako fakt, že „došlo na její slova“. Nic nepomáhalo čapkovsko-peroutkovské nabádání k smíru, aby nebyla oslabována jednota národa. Unisono všichni katolíci spisovatelé a publicisté vnímají mnichovskou katastrofu, podpoření i postojem katolické hierarchie, jako Boží trest za bezbožný liberalismus, jako „zřejmý zásah Prozřetelnosti božské, která dopustila trest na všechny národy pro jejich nepravosti“ (J. Durych). K. Schulz, L. Jehlička, ale i J. Čep a J. Zahradniček, všichni volají po tom, aby byl z českého prostoru vymýcen duch liberalismu a masarykovského pokrokářství, jak je symbolizoval právě duch LN. Zejména pak osobnost K. Čapka, který byl osočován ze všech stran, bohužel také katolíky; protičapkovského vrcholu dosahuje článek V. Renče, v němž je Čapek

označen za nepřítele českého národa č. 3 (po TGM a E. Benešovi). Z. Kalista píše článek Dny, kterými jsme přešli, v němž velmi kriticky hodnotí politický odkaz TGM, a J. Durych vytvoří pamflet Očista duší, v němž odsuzuje TGM, aniž jej přímo jmenuje, a označuje jej za „filozofa, který hlásal a dělal věci zlé“.

V LN - a nejen v nich (KM - V. Černý a J. Patočka) - je v celém relativně krátkém období druhé republiky (165 dní) viditelná snaha v úsilí o národní jednotu a obnovu oťřesené morálky pomocí smysluplné pozitivní práce pro nový stát. Katolíci oponenti toužili pak po sjednocení národa pomocí oživení katolické víry, byť o toto oživení usilovali v podmínkách značně okleštěné demokracie (zákaz levicových stran i tisku, jistá rekriminace všeho tzv. pokrokářského i okleštění mnoha demokratických svobod směrem k totalizované národní jednotě).

Předznamenáním konce nejslavnějšího prvorepubliko-

„Věřím dávno, že není pošetilosti v politice, které sebevědomý literát by nebyl schopen se dopustit.“

DANIEL ŘEHÁK: INTIMNÍ PORTRÉT LIDOVÝCH NOVIN MEZI VÁLKAMI

Nejprve je třeba zodpovědět předpokládanou otázku, kde se bere odvaha popisovat jakoukoli dvojdomost, rozdvoužení či rozpornost poměrů v redakci Lidových novin mezi válkami, tedy v tom nejklaštějším a téměř legendárním období. Při studiu archivních pramenů k Lidovým novinám v Moravském zemském archivu a v Literárním archivu Památníku národního písemnictví nebylo možné přehlédnout doklady svědčící proti tradované bezproblémovosti fungování nebo idyličnosti redakčního prostředí Lidových novin, tohoto ikonického deníku české žurnalistiky.

Skutečnost je vždy o něco složitější než vzpomínky na ni.

Jistou rozebranost či doslova „dvojdomost“ listu lze samozřejmě spatřovat již v tom, že jako jeden z mála – ne-li jediný český deník – měl dvě stejně velké redakce v Brně, městě původu, a v Praze, novopečeném hlavním městě Československa. Lidové noviny měly samozřejmě rozsáhlou lokální redakci také v Bratislavě a poboční redakce v Užhorodě, Košicích a v Moravské Ostravě, ale dvě hlavní byly umístěny ve městě původu a v hlavním městě nového státu. To samo vytvářelo charakteristiku listu ve smyslu krajského původu, stejně jako jeho směřování k celostátní důležitosti. Lidové noviny je totiž třeba vnímat právě jako lokální list, který si důslednou prací a úžasným nasazením vydobyl zcela výjimečné postavení v celostátním měřítku. Autorem koncepce listu byl Pražák naturalizovaný v Brně Arnošt Heinrich, majitelem brněnský podnikatel Jaroslav Stránský, později naturalizovaný v Praze.

Brno a Praha

Zdá se, že nejprve přinášelo umístění hlavní redakce LN v Brně distribuční výhody spojené s centrální polohou Brna v Československu, státě, jehož území se díky „štědrosti vítězných mocností“ táhlo od západních Čech až k hranicím s Rumunskem na Podkarpatské Rusi. Jiří Hejda to ve svých vzpomínkách komentuje:

Proti určité nevýhodě redakce oddělené od tiskárny mají však Lidové noviny nesporný zisk z centrální polohy Brna v protáhle republice. Jsou už brzy ráno v krajích, kam se

pražské deníky dostanou až v poledne, a nejsou to žádné odlehle kraje, nýbrž celá Morava s Olomoucí, Ostravou a Zlínem a celé Slovensko, kde je spousta českých lidí, ale i Slováků, kteří čtou český tisk. Pražské deníky sice tisknou už večer vydání, určená pro rychlíkové noční vlaky, jenomže to, co si čtenář přečte v Ostravě ráno v Lidovkách, dozví se z pražských novin až druhého dne. V době, kdy je rozhlas ještě v úplných plenkách, znamená to mnoho a centrální poloha Brna zaručuje novinám nezaplátitelnou výhodu. A ještě jedna „maličkost“ tu je: přesto, že se Lidovky dělají z největší části z Praze, nedívají se na věci pražskými očima. Někteří redaktoři vůbec nejsou Pražáci, jiní – jako např. já – žili dosti dlouho mimo hlavní město a ti zbývající už s ohledem na majitele a brněnské kolegy drží linii jakéhosi vyššího, celostátního pohledu na veškeré dění republiky. A to právě dává Lidovým novinám jejich specifickou váhu i notu. (...Jiří Hejda: Žil jsem zbytečně, s. 97–98...)

Noviny musí do Prahy, růst mohou jen ve velkém městě. Maloměsto je pro žurnalisty zabíják a mor, Brno zvlášť.

Po více než deseti letech se však názory na výhodnou polohu brněnské redakce začaly měnit a kupodivu padaly opět distribuční argumenty. Svou roli v těchto úvahách však začalo hrát také politické angažmá jejich

majitele. Eduard Bass tyto úvahy zaznamenal do svého zápisníku 10. 2. 1931 takto:

Vavrečka – Jaro. Vavrečka: Noviny musí do Prahy, růst mohou jen ve velkém městě. Maloměsto je pro žurnalisty zabíják a mor, Brno zvlášť. Jaro sám by měl se přestěhovat do Prahy a věnovat se jen novinám. Otázka je, zda je v Čechách možnost zvyšovat odyt.

Já: Tato možnost je. Naopak je větší než na Moravě a Slovensku, v něž Heinrich doufá. LN jsou už příliš kultivované, aby se mohly líbit těm nejprostším čtenářům. V Brně a na Moravě nám je sebraly konkurenční večerníky, také na Slovensko se především vsune levný lidový tisk a my budem zase odkázáni jen na malou vrstvu inteligence. Té je však v Čechách nejvíce a tu můžeme ještě zalovit. Moje řešení kdysi s malým dotiskem v Praze se mi jeví

ted' výhodnější naopak: hlavní list tisknout v Praze a malý dodatek v Brně. Důvody pro to: 1) Ohromná restrikce brněnské redakce, jež by se omezila jen na místní zpravodajství. 2) Dresina nemůže v ranních hodinách se dostat do Prahy, ale může lehce v nočních z Prahy. 3) Nesmírné snížení telefonu a všech režijních výloh. (...Bassův soukromý zápisník...10. 2. 1931...)

Existence dvou redakcí se dvěma šéfredaktory však samozřejmě otvírala kompetenční otázku mezi nimi, která se musela neustále vyjasňovat. Bass o tom v době kulminujícího rozhodování mezi Brnem a Prahou píše Heinrichovi:

K otázce šéfredaktorů a redaktorů: význam brněnského šefování je mi jasný. To je pro osud novin důležitější místo než pražské. Mohu Vám také prozradit jedno: měl jsem během let desetkrát velmi svůdnou příležitost postavit si v Praze domek. I parcelu jsem tu už měl. Poslední důvod, pro nějž jsem to vždy zavrhl a zůstal jen v nájmu, jsem neřekl sice ani ženě, ale byl v jasném pocitu, že si nesmím zatarasit všechny možnosti, abych nemohl v nějakém naléhavém případě se přestěhovat do Brna. To neznamená, že s tím počítám, nebo že si to přeji - to je spjato jen s vědomím, že může po letech přijít nějaké rozhodování, při němž já nesmím být vázán přílíši dalekosáhlým zájmem privátním.

Ale je-li brněnský šéfredaktor v určitých reálných věcech důležitější než pražský, platí totéž o celých redakcích. Proto mi záleží na intelektuálním vylepšení brněnské redakce - ti hoši tam jsou moc hodní, ale vždy už to s nimi nepůjde, jejich práce hrozí spíš na škodu listu jistým zmechanisováním. (... Bass Heinrichovi...28. 2. 1933...dvě části...)

Přesun do Prahy však mohl znamenat výraznou změnu toho, nad čím si Heinrich v Brně tak liboval, tj. že v listu chyběl již tehdy obávaný pragocentrismus.

Žádného lokálního patriotismu není v LN, ale není v nich - a to je i jejich největší předností a kusem jejich poslání - onoho hovadského pražáctví, kterým je zamořen tisk a které je z největších pohrom tohoto státu. (...Heinrich Bassovi...bez data...)

Situace se však časem velmi měnila a pražská redakce získávala na významu, byla blíž k centru moci ve státě, a tak byl Heinrich nakonec zklamán tím, jak se situace v Praze vyvíjela, a s obavami sledoval přípravu na přesun těžiště listu do Prahy, v jeho podání centra vši korupce

a politického diletantismu ve státě.

Pražská redakce plave úplně v pražáctví, to je v pražácké stupidnosti, která myslí, že mezi těmi několika zbohatlími všiváky v Praze se rozhoduje a rozhodne o všem. Dal jsem Lidovkám základ mnohem širší a hleděti si toho základu! Vůdci stran v Praze „dělají situace“, vedou „společenský život“ a honí kurvy - zatím i takový blbec jako Gajda stačí pobouřit celé kraje. Patnáct mandátů? Ba ne! Toho by teď bylo víc! Boj proti fašismu a Stříbrnému? Je prostředek proti nim velice účinný. Aby neměli v ničem pravdu! Ale dokud budou mít v pěti procentech případů pravdu a mají ji v 90 procentech těch konkrétních případů! - nikdo jim nic neudělá, a až zmizejí Gajda a Stříbrný, vynese vlna pronikavé nespokojenosti jiné lajdáky. Neboť hrůza a pustošivost naší korupce je hlavně v tom, že se rozleza po celé republice, že ji každý na každé vesnici vidí, takže věří pak i tomu, že Honza Masaryk z peněz zahraničního ministerstva koupil Olze Scheinpflugové tři panství (Rozhovor z brněnského divadla). (...Heinrich Bassovi...)

Žádného lokálního patriotismu není v LN, ale není v nich onoho hovadského pražáctví, kterým je zamořen tisk a které je z největších pohrom tohoto státu

Na začátku světové hospodářské krize pak Heinrich píše o situaci v Praze s větším pocitem zklamání, tady jde už o zneuznání a osobní prohru, co se týče ambicí, které do projektu LN sám vložil. Je to neuvěřitelné, ale Heinrich evidentně mířil ještě dál, než kam LN dospěl.

Nynější stav pražské redakce je monstrózní a lidem znalým těchto a takových věcí směšný. Moje kariéra je u konce, díky všem těm, kterým jsem sloužil a posloužil, ale přes to nejsem rouf (tj. zlomený), aby hanba z tohoto diletantství a z jeho konců byla poslední kapitolou mé novinářské

činnosti. Musili bychom vydávat v Praze ještě jeden velký deník, aby nynější stand pražské redakce nebyl bláznivý. Ale ten deník pražský vydávat nebudeme, věřte mi to, nemáme a nebudeme nikdy na něj mít, a kdyby se v Praze nějaký takový deník zase zakládal, bude jej dělat zase nějaký Kunte nebo Sychrava nebo Laurin nebo Oplatka nebo takový někdo Osvědčený. To jsou velikášské analogie z velkých prostředí, kde jsou možnosti nám navždy nedostupné. I kdyby toho nebylo, v podniku tak zaneřáděném každé rozšiřování je jen krok k bankrotu. Hezká je teorie o koncernu, kde jeden podnik pomáhá druhému, kde se využívá racionálně všech sil atd. Ale to přece není možno za vrchního vedení Jarova. Co se v tomto smyslu stalo, všecko bylo jen zatížením Lidovek, které byly takto připraveny o těžké miliony. A nebylo by jinak dál, to snad je Vám tak jasno jako mně. (...Heinrich Bassovi...3. 2. 1930...)

Koncepce a představy

Vzdálenost mezi brněnskou a pražskou redakcí se zasloužila o zachování mnoha stran redakční korespondence, koncepčních rozvah, komentářů učiněných chyb a nedostatků nebo přímo lamentací a nadávání na každodenní provoz, z nichž můžeme vyčíst celkový interní obraz záměrů šéfredaktorů Arnošta Heinricha a Eduarda Basse, které by jinak byly vysloveny v redakci nad stolem a pak odváty větrem zcela zanikly nebo byly reprodukovány legendicky přítomnými, nebo dokonce nepřítomnými redaktory. Tuto korespondenci Arnošta Heinricha prostupuje nespokojenost se stavem LN, a tak se nabízí otázka, jaké vlastně byly Heinrichovy představy o podobě LN a bylo-li vůbec možné dosáhnout jejich naplnění. Začneme písemnou tirádou, v níž se zaráčí rozporuplný Heinrichův vztah k vlastnímu listu.

Karel Čapek na mne přišel, abych prý napsal knížku, do níž bych shrnul své názory a filosofii; a pak abychom vydali výběr článků pod titulem Duch Lidových novin. Tož napřed by tu vsutku ten duch musel být, tj. noviny naše by jím musely být proniknuty do nejposlednější lokálky. A to si nemusíme povídat, že toho jsme ještě dalecí a psát nějakou theorii, když ji v praxi neděláme, bylo by komické. A moje zásady a názory? K čemu mám z nich dělat knížku, když je mohu daleko účinněji propagovat od případu k případu přímo v novinách? Taková knížka může být za 10 let úplně mrtvá věc, to, jak novinář zasáhl do skutečné události; může se zapomenout, ale vliv toho trvá. V tom je vůbec rozdíl mezi názorem spisovatelovým a novinářským. Oni pořad vidí jen svou osobu, svoje názory, svou slávu, svou paměť; všechno dělají, jen aby jejich jméno zůstalo na věky. My pak vůbec nekoukáme na sebe, nýbrž jen na národ a myslíme jen na jeho prospěch a zisk, oni jsou osobní, my jsme věcní. (...Heinrich Bassovi...bez data...) Nebo stručněji: Je to náš úkol vytvořit ten nový typ. Má to být novinářské zpravodajství víc než odborná a odbornická kritika. (...Heinrich Bassovi...)

Zároveň, z historie LN je naprosto zřejmé, že navzdory svým výpadům proti literárnosti a odbornosti či tzv. profesorství v žurnalistice si byl Heinrich velmi dobře vědom přínosu literátů pro jím vedený deník. Mnoho redakčních příspěvků se týká užívané češtiny. Malá ukázka za všechny.

Úloha literatury v této věci stále vzrůstá, protože lidové zdroje, z kterých byl jazyk dosud skoro výhradně živ, zanikají moderní nivelisací a cit pro jazyk rapidně mizí.

Říkávám redaktorům: Nešpekulujte, co je správné a co nikolí, napište to, jak by to řekla vaše hausmistrová. Ale to už také přestává platit. Vývoj řeči stane se věcí umělců, ale páteří musí zůstat tradice, ten historismus, neboť v tom je duch řeči, její svébytnost. Nešetřím všech dnešních jazykových předpisů. Píšu Naše řeč, nikolí Naše řeč. Proč Hradec Králové, nikolí Hradec králové? Jméno jako jméno. Vynechávám rozdělovací znaménka, kde jsou předepsána. Plýtvání čárkami, tečkami, vykřičníky a ovšem uvozovkami je u nás už hotové bláznění, jakého není v žádné kulturní řeči. (...Heinrich Bassovi...o jazyce...)

Stejně tak to dokládá i vzpomínka Edvarda Valenty z počátku dvacátých let.

Právě nedávno vzal do redakce Eduarda Basse a má záslusk na oba bratry Čapky, Karla i Josefa, dosud členy Národních listů, jeho úmyslem prostě je dostat pod střechu Lidových novin kdejakou skutečnou kvalitu a z lokálního brněnského deníku vytvořit list evropské úrovně, daleko vyšší, než mají všechny pražské deníky. Už dnes se od nich liší svou stenografickou kanceláří, to jest svou zpravodajskou sítí a pohotovostí, tady to není jako třeba v Národní politice, Čubičce, kde mají přednost inzeráty a kde zprávy mohou počkat i několik dní. (...Valenta: Život samé psaní, s. 124...)

Heinrichovy snahy vybudovat zcela výlučný a exkluzivní deník jsou ale daleko staršího data. Neměl-li své plány od samého počátku, rozhodně se o své ambiciózní plánu s LN zmiňuje v dopise Janu Löwenbachovi z 31. 1. 1908, to jest ještě před první světovou válkou. Zdá se dokonce, že I. válka jeho plány zbrzdila..

Je mi srdečně líto, že Tě nemohu získat pro LN, a doufám, že se časem sám přihlášíš. Neboť Lidové noviny nebudou za pár let jen obyčejné noviny, ale velké a neobyčejné noviny. Jak můžeš pozorovat, změnily se už podstatně za ta tři léta, co v nich řádím, a změní se ještě mnohem víc časem. (...Heinrich Janu Löwenbachovi...31. 1. (1908)...)

Pražský šéfredaktor Eduard Bass od Heinricha mnohé převzal, ale měl i vlastní představy o tom, jak by měly LN vypadat, a tak se velmi brzy konstituoval jako Heinrichův korunní princ. Jejich rozpravu o vzhledu a obsahu listu byly zjevně téměř rovnocenné. Své představy podrobně vypisuje Heinrichovi na sklonku jeho života a šéfredaktorství takto:

Lidovky jsou uspořádány na principu klidného, dů-

**Karel Čapek na mne přišel,
abychom vydali výběr
článků pod titulem Duch
Lidových novin.
Tož napřed by tu vsutku
ten duch musel být.**

stojného dojmu. Ten vzniká z dobře položené, hutné sazby, která se nesmí zbytečně rozbíjet. Titulek u nás je úplně něco jiného než v ČS (Českém slově), s ním se u nás musí spořit jak se šafránem. Naše strany (spec. politické) bývají však i bez inserce rozbity spoustou titulků, protože máme množství zpráv samostatně adjektivovaných. To je špatné a hlavně neúspěšné. Takhle to žádný velký list našeho typu už nedělá, náš způsob je zaostalý, protože nebyl od prvního základního určení vypracován do konce. Potřebujeme tento vývoj dokončit a to podle těchto zásad (které se týkají především zahr. politiky, kde je to nejnapadnější): 1) Opravdu velkých událostí, které vyžadují soustředěnou pozornost čtenářů, nestane se za 1 den víc než 2-3. Spíš jich je méně. Redakční umění by bylo v tom, určit každý den odpoledne, co je pro zítřek tou hlavní věcí: dnes Hitler, zítra Macdonald, pozítří Mussolini, popozítří Roosevelt nebo Džehol (...). Na tuto hlavní zprávu má se soustředit víc pozornosti a místa. Technicky: jeden velký, ale důvtipně stylizovaný titul a pak zprávy, zprávy, zprávy o téže věci se všech stran – ale už bez titulků, leda snad jen s nějakým prostrkaným titulíčkem z malých písmen. Hlavně (graficky), aby bylo pod tím titulem „maso“ nerozepsané; (čtenářsky), aby tam bylo opravdu čtivo (zpravodajské), aby čtenář mohl „zabrat“. Čtenář nechce spoustu úsečných zpráv o mnohém, chce o hlavní věci mít tolik čtení, aby se řádně o tom informoval. 2) ...

Hauser přijel do Prahy m. j. také s myšlenkou dr. Císaře na nějaký Spolek přátel LN – prý k propagaci. To teda ne. Důvody jsou Vám jistě zřejmé. V hovoru jsme přišli na jiný možný typ propagace pomocí knih: LN mohou zajistit u různých nakladatelů několik krásných, hodnotných knih před vydáním tak, že je abonenti LN dostanou na subskripci se slevou. Byla by to nejvýš 1 kniha měsíčně, sleva by byla asi 30 %, nakladatel by nám jistě ještě nějaké to procentíčko dal na propagandu, všichni nakladatelé by se o to rváli, ale my vybírali – něco jako americký systém – „kniha tohoto měsíce“ – to by byl zase bengál a prestýž pro LN a žádná práce: přihlášky se odnesou nakladateli. (...Redakční zápisník...Bass Heinrichovi...21. 3. 1933...)

Nebo úplně nejstručněji řečeno:

Jedna ze zásad, na které mi nesmírně záleží: když Lidové N. něco dělají, má to být paráda a všichni ostatní se mají od nás učit. (...Bass Heinrichovi...23. 3. 1933...)

Výlučnost a konkurence

Heinrichův koncepční vklad do LN byl obrovský a ve své době nemá v české žurnalistice srovnání. Podle některých oslavných tezí se však zdá, jako kdyby Lidové noviny neměly za první republiky žádnou konkurenci v praktickém slova smyslu. Na poli duchovním pravděpodobně nikoli. Ale noviny dělají lidi, a tak je třeba říci, že nejen chlebem živ je člověk. Z pouhé prestiže patřit k redakci LN se někdy prostě vyžít nedalo a ukojit vyšší osobní ambice bylo v rámci redakčního prostředí tohoto listu skoro nemožné. Daným poměrům se dalo přizpůsobit nebo musel člověk odejít. První velkou ranou pro LN a zároveň příznakem, že se v LN cosi mění, byl odchod šéfredaktora K. Z. Klímy, který vlastně způsobil Heinrich sám, svým dobrodružným angažmá v Tribuně, jejíž projekt zkrachoval. Heinrich se vrátil do LN a Klíma dostal po svém sesazení nabídku z národně socialistického Českého slova, kam se zhrzeně přesunul i s mnoha dobrými nápady z LN a adresářem spolupracovníků. A ihned začal lanářit redaktory i externisty Lidovek ke spolupráci za vyšší platy nebo prostě zaměstnal novináře ze svazku LN právě propuštěné.

Začaly tak vznikat Lidovky č. II, ale poněkud lidovější či lidu vstřícnější. Jak to vypadalo, popisuje Heinrich Bassovi takto:

Klímův osud je jen jeho osud a nám do něho nic není. Šel za větší gáží, a jak se k nám choval od té doby víte. Já taky odešel dělat jiný list, ale bylo mi ovšem samozřejmé, že nemohu ničeho užít z toho, co vím o Lidovkách a z nich. Také mi bylo samozřejmé, že nebudu Lidovky v ničem napodobovat, třeba by to bylo v mém případě napodobovat sám sebe. (...Heinrich Bassovi...bez data...)

Mladý Klíma byl u archiváře Hrubého, aby psal do ČS, ten odpověděl, že pokud chce psát do novin, píše do LN a do jiných novin, že psát nebude. Načež: „Co z toho máte? ČS má moc peněz a LN žádné. Hrubý něco řekl, jako že ho finanční poměry ani ČS ani LN nezajímají, a poslal mladého pána pryč. (...Heinrich Bassovi...bez data...)

Taky Václav Hlaváček píše do ČS. Byl jsem už ochoten počítat ho mezi externisty, kteří náleží a chtějí náležet do kruhu LN. Tiskl jsem mu proto i slabší věci. On tomu snad nerozumí a snad byste mu mohli tedy docela kamarádsky – úplně neoficiálně – naznačit, že pro nás externisté, kteří píšou do jiných novin, ztrácejí na ceně. Oficiálně se jim to říkat nemůže, protože by s tím běhali po Praze, a byly by z toho jen všelijaké výklady a aféry. Udělejte s tím, co uznáte za dobré, ale o p. H. se s ČS

dělit nebudeme. Stejná historie je s J. Jarošem (Užhorod) i několika jinými externisty, kterým jsem to už nepřímo vzkázal. (...Heinrich Bassovi...)

Klíma rozhodně pokročil a dostává se na cestu v jádře správnou. Prý pod tlakem Šaldovým, ale tomu nevěřím. Přestal dělat druhé Lidovky, vzpomněl si na mé někdejší výklady o tom, jak dostat obrázky na první stranu (pro nás na dohlednou dobu zcela neaktuální), ruší vlastně i úvodníky, a snaží se o pestrý a zábavný list pro chudý lid (ve smyslu Haškově). To je na dobré cestě, ale podívejte se na takové číslo ČS očima čtenáře. Je to samý titulek, zprávy, naprosto neroztříděny, každá noticka jiným písmem, rozumování těch Kozáků a Emilů Svobodů pro čtenáře ČS zcela nezajímavé a pak ovšem: mají-li LN v pondělí Pražský film, já jej budu mít každý den, vem kde vem, mají-li jeden entrefilet, já jich budu mít pět atd. atd. Čtenář je titulky utlučen, nejzajímavější titulky se jak známo nejčastěji přehlédnou, kousku klidného počtení není. Ale to jen tak en passant, když už mám tužku v ruce. Šalda nám může se svými hrozbami -. Co může, to proti nám už udělal a dělá. Je to nejspínavější nekalá soutěž, která se v českém tisku dosud vyskytla, a Stříbrný je proti nám Růžový kavalír. (...Heinrich Bassovi...)

Tato pro Lidovky složitá situace určitě nebyla způsobena toliko Klímovou zradou, ale také dlouhodobou atmosférou v brněnské redakci, kde bývalo mnohdy velmi dusno, potažmo situací pražské redakce, která zase byla až příliš vzdálena Heinrichova vlivu - jakkoli Heinrich byl s Bassovým vedením Prahy spokojen - a občasně přepadovky nemohly jeho osobní dozor jakkoli sanovat.

Redakce a situace

Ze vzpomínek pamětníků je jasné, že situace - zvláště v brněnské redakci - bývala složitá. Bouřlivák Heinrich, stále více propadající alkoholu, vytvářel atmosféru strachu a násilí, v níž bylo mnohé demotivující. Redaktor Edvard Valenta vyzpomíná:

Tvůrce tohoto vzestupu [úrovně listu], Arnošta Heinricha, jsem poprvé uviděl, až když jsem tu pracoval asi týden - stál před Šelepovým stolem, když jsem mu přinášel nadiktovanou zprávu. Rozumí se, že si mě vůbec nevnímá. „Franc,“ povidá, „po té zprávě z parlamentu je hovno. Vzkazte jim do Prahy, že psát se musí hlavou, a ne prdelí. Ukažte to, předělám to sám.“ Odpochodoval napoleonskými kroky. Za pár dní jsem konečně slyšel jeho hlas v plné síle, bylo to strašné, srdce při tom poklesávalo, ani jsem nevěděl, nač a proč při tom nadával, ale sakry, voly, hovny a prdelemi hřměla celá redakce, ba bylo to slyšet jistě až

na ulici, i když byla zavřená okna. Takové způsoby jsem rád neměl a hned jsem si říkal, že kdybych byl já tím postiženým, že právě kvůli mně a na mě se řve, tak bych - co bych? Co bych udělal? Asi bych byl zticha, co jině dělat. Byl to rozložitý člověk, široké čelo, široká ramena, bledé modré oči, pohled, který se nikdy neupřel přímo do tváře druhého, vždycky trochu bokem, snad z ohledů, aby pouhým pohledem nezabil nebo aspoň neomráčil, hlas trochu chraptivý, ale rozhodný a ve fortissimu najednou jasný jako zvon a tak spalující, že se tu už předem nepřipouštěly odmůlky nebo výmluvy - a teď k tomu jeho tlikrát připomínaná nelitostná příslost, která nezná ohledu ani sentimentálnosti a rozplácne pochybilšího člověka jako švába, i kdyby měl sebevíc služebních let a sebevíc dětí. Zůstanu raději až do smrti stenografem, tady se nebudu tlačit někam do předu, protože jenom tak nebudu mít s ním co dělat. Má naděje, že bych se mohl dostat do sloupců Lidových novin svými literárními pokusy, zhasla té chvíle, kdy jsem ho poprvé uslyšel rvát. (...Valenta: Život samé psaní, s. 127-128...)

Z Valentových vzpomínek se dozvídáme, že kravál ale nebyl pořad, protože Heinrich někdy do redakce vůbec nepřišel, seděl v blízké restauraci nebo popíjel ve své „šéférně“. Řízení redakce tak prakticky zatežovalo po 20 let hlavně výkonného redaktora Františka Šelepu, který se pak cítil přetěžovaným a zneuznaným, zvláště když utajoval pochybení redaktorů, které by Heinrich mohl na hodinu vyhodit. Právě jeho ublížené poznámky v osobním zápisníku jsou důležitým zdrojem při popisu brněnské redakce.

Když Heinrich roku 1933 zemřel, nastala asi dost zvláštní situace, kdy oběti jeho redakčního teroru musely psát oslavné nekrology, v nichž se ale zároveň musely nějak vyrovnat s popisem jeho příšerné povahy, o které se v Brně i v Praze všeobecně vědělo. Věru těžký úkol, uctít „tvůrce vzestupu“ a nedopustit se nějakého patolízalství, k dovršení všeho ještě po tyranově smrti, který takto držel své redaktůrky pěkně v hrsti ještě v hrobě. Z jeho pozice však mohla situace v redakci vypadat docela JINAK, z této stránky šlo o beznadějný zápas důsledného perfekcionisty s ubíjející každodenností redakčních prací, který si každý hledí co nejlíc ulehčit. Heinrich píše Bassovi.

Také tady jsem úplně bezmocný. Největší péče se věnuje v tomto domě tomu, abych se nic nedověděl. Stejně hlídán je Klusáček, který také nemlučí, když přijde na nějaké svinstvo. Administrace je úplně spřízněná - muž i žena, sestry atd. A pokud v tom není přibuzenství, je v tom kurevnickví.

Hezky se jim však žije, to není věčné štvaní a šlapání na paty jako v redakci. A našinec aspoň vidí, pro co a pro koho celý život pracoval. (...Heinrich Bassovi...bez data...)

Zažívám dny plné rozčilení a nevím, jak dlouho to vydržím. Administrace všechny naše akce sabotuje úplně zločinným způsobem - máme placeného nepřítele v domě. Už zřejmě nejde jen o neschopnost. Nejím, nespím, každý den se několikrát zpotím rozčilením - nemám náuru dívat se, jak několik mizerů ničí krok za krokem naši práci. Měl jsem jít kankoli - neměl jsem se vracet. Abonenti se soustavně vyškrtávají, čísla, na nichž se redakce i tiskárna zpotily, zmešká expedice, protože holky zaspaly nebo se jim nechtělo z tančovačky - člověk by se uchechtal, když si vzpomene, co za rok píšeme o moderním obchodu, o obchodní solidnosti atd. Každý to vidí a ví - i mimo dům jsme předmětem posměchu nebo pohrdání pro svou obchodní stránku, ale pomoci není - protože „vyličit to by znamenalo poblít se“.
(...Heinrich Bassovi...)

Dalším problémem byly protekce, kterými se dostávali do redakce lidé, kteří nepřinášeli novinám tolik, kolik by měli. To je případ Karla Scheinpfluga, který byl tchánem Karla Čapka nebo externisty Kvapila.

Držíme ho v redakci jen kvůli K. Čapkovi. Umístím s bídou něco z jeho rukopisů - uvidíte, jak to cpu násilně do kdejaké rubriky - a jsou to vyhozené dva tisíce měsíčně, kterých bych potřeboval jako soli jinde na potřebě naléhavější. Dokazovat mi, že se v této věci mýlím, je zbytečná práce. Na potřebné redaktory nemám a platím tu kohosi jen proto, že ho K. Č. protežuje. Takové situace mi jdou na nervy. (...) Nerad bych Lidovkám připravil osud Národních listů: aby platily padesát redaktorů a aby je dělalo pět redaktorů.
(...Heinrich Bassovi...bez data...O Karlu Scheinpflugovi, tchánu K. Čapka...)

Ale ovšem Kvapas! To je protekce vytrvalá a dotěrná a uvidíte, že se s ní budete bavit déle, než myslíte. To je protekce zednářská a to je jedno z velkých svinstev popřevratového života u nás. O tom bych Vám mohl dlouho vykládat. (...Heinrich Bassovi...o Jaroslavu Kvapilovi?)

Někteří zase dokázali v „ušetřeném čase“ v redakci bez problémů vytvořit celý slovník. To byl případ Pavla Váši a jeho legendárního slovníku českého jazyka, jak na to vzpomínal Julius Firt. Také tady musel Heinrich občas trochu přitlačit. Zde je zajímavý doklad, že řvaní nebylo Heinrichovi tak přirozené, jak to snad vypadalo.

V redakční službě mi to tu začalo zase skřípat. Hlavně Váša! Ale dokročil jsem na to svým způsobem - nejde to bohužel na světě a ani v LN bez karabáče. Člověk se stydí sám před sebou, když jde o staré lidi, ale povinnost je povinnost. (...Heinrich Bassovi...bez data...)

Samostatnou kapitolou byl samozřejmě zápas se svěbytnými osobnostmi, jako byli Milena Jesenská (údajně propuštěná z LN kvůli článku o drogách), germanista Otokar Fischer nebo výtvarný referent a karikaturista Josef Čapek.

Hodlám dát 15. t. m. výpověď pí. Mileně (Jesenské). Ona se naším dispoicím nepřizpůsobí a takto ji nemůžeme potřebovat. Ke všemu ještě máme teď organizovaný bojkot pokrokových žen pro její články. Neuhýbám teroru a neuhnu ani tomuto teroru, ale abych měl patálie se ženskými pro přílohu, která má ženské novinám získávat a k nim je připoutávat, to je mi hloupé.
(...Heinrich Bassovi...)

S Fischerem nejsem spokojen, protože ani na 40% nedělá to, co jsem si od něho sliboval (zájem o něm. lit., kontakt s universitou, epigramy a. t. d.), a k tomu si mezitím dal spoutat ruce tím, že je v užším poradním sboru, kde se určuje repertoár ND. Ale při té bídě o kritický dorost mi zatím ani nenapadlo vystupovat v této věci agresivně, ač mám již svá opatření promyšlena, kdyby se situace zkomplikovala neudržitelně. Pokud jde o K. Č., informoval mne již před časem, že je vyčerpán sloupkařením a že na nějakou dobu změní si thema tím, že napíše pár článků do kult. rubriky. A pak ohlásil seriál o divadle: obecenstvo, kritika, herci, režiséři, dramaturgové - z čeho roste stále zřejmější neúspěch divadel. Tak to přišlo, že jsem na nějakou jeho kampaň pro Kodíčka při tom nemyslel. Ale to podezření přišlo zvenčí a sice pronesl je - Fischer sám, ne mně, ale svému důvěrníku Syrovému. Zasmál jsem se, jak se vyzývá hned špatně svědomí. Věděl jsem přece, že i kdyby snad to K. Č. měl na mysli, podivil by se, co bych mu já sám na to řekl. (...Bass Heinrichovi...22. 2. 1933...)

Taky s Josefem Čapkem se něco děje. Anakoluty dělat, přepsat se, to se stane každému, ale psát Masarik, to už je povážlivé. Jojo, to je všechno od zhejralého života. (...Heinrich Bassovi...)

Samozřejmě šlo také o problematiku - stejně jako dnes - nízkých platů, částečných úvazků u externistů a z toho vyplývajících snah těchto volných spolupracovníků udat

„Také tady jsem úplně bezmocný. Největší péče se věnuje v tomto domě tomu, abych se nic nedověděl.“

A. Heinrich

ještě něco někde jinde nebo se svěřenou prací ztratit co nejméně času.

Ti krajší zpravodaji! (...) Jihlavský zpravodaj (ovšem pan profesor!) ačkoli urgován telefonuje jihlavský rozsudek smrti tak, že už se nemůže dostat do prvního vydání. Ale první vydání ČS, ačkoli má závěrku skoro o tři hodiny dříve, ten rozsudek má. To je teda zas z našeho rayonu. Liberecký zpravodaj nedávno poslal poštou výstřížky z novin, aby si z toho brněnská redakce udělala zprávy. Odvykl jsem si rozčilovat se nad těmito věcmi. Není dost peněz na tuto službu, a kdyby i byly peníze, těžko najít schopné a pořádné zpravodaje. A tak nezbyvá než trpělivě to pořád zkoušet, předělovat, přijímat lidi a vyhazovat. (...Heinrich Bassovi...bez data...)

Tito lokální reportéři stávají se novou živností a novou metlou našeho venkova. Nejlepší zpravodaji jsou četníci, kteří na Moravě se skvěle osvědčují. Haluza to s nimi teď zkouší na Slovensku a mělo by se to zkusit i v Čechách. Ale to musí být přísně na černo! Pan Feigl se k tomu zorganizovat četnické zpravodajství v Čechách nehodí. Na Moravě to dělá Šlesinger. (...Heinrich Bassovi...)

Ale šlo i o provozní záležitosti, zvláště o neustále se zhoršující finanční situaci, o jejichž příčinách měl Heinrich naprosto jasno.

Hrozným způsobem se u nás plýtvá telefonem. Má-li se dát citát z vyšších již novin, neupozorní se jen na to, aby si to Brno samo vystříhlo, ale celý citát se telefonuje. Peníze, které shltne v neděli sport, jsou prostě nad naše možnosti. V té věci se musí udělat především pořádek. (...Heinrich Bassovi...)

Dál se rozsah listu omezovat nemůže. Jsme nejdražší český list a konkurence přímo blázní v této věci, kdybych omezoval rozsah listu dál, nesneslo by se to už. Měli bychom mít 20 stran denně, abychom se mohli rozvíjet a využít všech svých možností. (...Heinrich Bassovi...)

Hergot, mít peníze, které se tu v posledních letech probily - co by se všechno dnes už mohlo dělat. A mít aspoň ty peníze, které nám teď ještě pořád ucházejí administracním a insertním lajdáctvím! O 4 strany bychom denně mohli mít víc a co všechno ještě do nich! Ale s Bohem! (...Heinrich Bassovi...)

Chyby se samozřejmě děly nejen dole, ale také nahoře, na straně vedení. Podle Heinricha - samozřejmě - nikoli jeho vinou. Obvykle nadává hlavně na obchodního ducha Jaroslava Stránského a ředitelování Jaroslava Císaře.

Přesto se jeho přehled promarněných šancí v zosobněných vyštvaných kvalitních redaktorů, který popsal Bassovi, částečně hodí i na něho, vyžadujícího výstoupnou poslušnost.

Je vlastností všech neschopných šéfů, že nesnesou vedle sebe schopného člověka. Tak se zbavil Fréda Pištěláka, který nám pak ukázal na Moravských novinách, co dovede, když to nemohl ukázat na Lidovkách. Stejně se zbavil Fréda Závodského, který se tuším živí velice dobře tiskovými mnohem menších možnostmi, než jaké mají Lidovky. Kudláček ukázal u Rohrerů, co umí, a dělá si tady dobře svou věc, proto ho chce Hauser vypíchnout a pokouší se o to svým způsobem. (...Heinrich Bassovi...)

Loajalita a nezávislost

Otázka z nejpodstatnějších při hodnocení významu LN v období mezi dvěma světovými válkami je otázka poměru jejich novinářské nezávislosti a jejich prohradního či státoprávního postoje. V tomto případě lze sotva poskytnout jednoduchou odpověď, protože zastávané postoje se pod vlivem nejrůznějších tlaků velmi měnily. Arnošt Heinrich, Masarykův žák a za hilsneriády jeho osobní strážce na univerzitě, měl k prvnímu československému prezidentovi o poznání realističtější postoj než většina jeho současníků. Svůj názor na Masaryka podává ve stručnosti takto.

Starý pán je nebezpečná osobnost. Podívejte se, co zbylo z jeho věrných? Jeden po druhém vypadal úplně opotřebovaný a téměř znemožněn. Je to hezké, jak nechal odejít Machara? Před dvěma roky prohlásil

„já ho nedržím“. Prosim. Ale nebylo by moudřejší toho básnického poštelice si tedy zavolat a říci mu: ty poslechni, takhle a takhle, neklape to, odejdi sám a v úplné slávě? Starý pán to mohl říci, jemu by Machar věřil, ale ne, to ho musel nechat se úplně znemožnit. A je řada jiných. Co se čekalo od Schieszla. A úplně se ve svých službách hradu opotřeboval a utloukl. Nyní je bezvýznamná figurka. To si musí člověk při vši lásce a obdivu stále uvědomovat, jaký je ten dědek nebezpečný, necitelný, tvrdý chlap. Mně on ostatně taky zkazil velikou hru mého života; ale budiž. Když vypukla válka, chtěl jsem taky do ciziny, a jakkoli se nechci přeceňovat, myslím, že bych tam se svými schopnostmi byl co platen. Ale starý, jak jsem se mu o tom zmínil, spustil, jestli chci také uhnout? A že prý musím zůstat, kdo prý by na Moravě uvítal Rusy, až přijdou. Namítl jsem mu, že by mne asi rakouská vláda dovedla odklidit,

Taky s Josefem Čapkem se něco děje. Přepsat se, to se stane každému, ale psát Masarik, to už je povážlivé. Jojo, to je všechno od zhejralého života.

ale když on setrval na svém, že musím pro něho zůstat, řekl jsem „prosím, vy jste teď převzal nejvyšší komando, já mohu jen poslouchat“ a zůstal jsem. Pak jsem za války dostával naše zahraniční listy, - Nemusím vám povídat, že bych brečel, když jsem viděl, jak jsou a jak mohly být dělány. (...Heinrich Bassovi...bez data...)

Je zřejmé, že Heinrich vyčítal Masarykovi a Hradu zejména propagační politiku založenou na finanční podpoře - podle jeho názoru - podivných a nehodnotných osobností. Těmto aktivitám vyčítal nejvíc jejich nákladnost a jejich neslavné - mnohdy protichůdné - konce.

Tisková politika Hradu je hromada hnoje a pustého diletantismu a musí to dozrát k fenomenálnímu krachu, než se to bude moci začít spravovat. Za to nejsme odpovědní a každá naše oběť a každé naše úsilí by byla naše blbost. Na nás je starat se o sebe a jen o sebe. Všecka naše konkurence má vedlejší příjmy, na účely vládní politiky tiskové se vydávají miliony, bylo by Donquijotství od nás, kdybychom se do těchto svinstav míchali. (...) Oni nejsou na naše názory zvědaví, o naše znalosti a zkušenosti neprojevili dosud nejmenšího zájmu - Bůh s nimi! Mají své Lauríny, Oplatky, Hájky, Skrachy, Ebly a mají peníze. My nemáme nic než to, co umíme a co uděláme. Oni nemají rizika, my jsme za svým podnikem svými existencemi a ani majitel toho podniku není naplněn náš. Tedy: sevřít řadu! (...Heinrich Bassovi...bez data...ohledně Prager Tagblattu...)

Sám se stal patrně adresátem takových propagačních námluv, ale jak svědčí Šelepův zápisník z 26. 7. 1924, vábení odolal a zůstal nezávislým:

Masaryk: Jak dal peníze Stříbrnému a všem to povídal. Nabízel je Englišovi, aby byl hospod. nezávislý, letos na jaře i Heinrichovi, nepřímě! H. ho ujistil, že se má skvěle. (...Zápisník Františka Šelepy, 26. července 1924...)

Ti, kteří neodmítli, přijali nabídku na „budování státu“, a byli navíc v jakémkoli vztahu k LN, byli Heinrichovi trvale trnem v oku, jakkoli jejich jména a jejich skutky dnes znějí naprosto jinak, a tak Heinrichovo vyjadřování o nich může způsobit šok.

Hlavní věc, kterou musíme hlídat my dva, je držet si za všech okolností ke všem těm činitelům distanc a to distanc zřetelnou. Peroutka propadl úplně záklusnímu politikaření a Ripka k tomu má povážlivý sklon. Hraje tu velkou roli osobní ješitnost společenské aspirace a podob-

né lidské slabosti, je to vždy důkaz povahového ubožáctví. (...Heinrich Bassovi...bez data...)

Peroutku vypustíte ve všech redakčních kombinacích. Máte už dost zkušeností, abyste věděli, že se žádná práce pro redakci od něho nemůže čekat. LN slouží jemu, ne on jim. Teď se případ Peroutkův stává pro nás zralým. Nemůžeme potřebovat redaktora, kterého je nutno hlídat, abychom si nějakým proklouznutím jeho rukopisu neudělali skandál. (...Heinrich Bassovi...bez data...)

Peroutkovu Přítomnost Heinrich setrvalé nazývá studentským časopisem a neustále nadává na to, že je ztrátovým projektem, který „koncern“ Stránský-Borový financuje především ze zisků, které přinesly Lidové noviny.

Pan Peroutka s oblibou demonstruje svou nezávislost šfoucháním do LN. Nejsem na takové věci choullostiv, ale konec konců nevím, proč se mají Čtenáři Přítomnosti soustavně dovídat, jak jsou LN špatné, hloupé atd. Vlíděného slova jsem tam o nás ještě nečetl. A spolupráce tohoto listu v našem legračním koncernu se omezovala jen na to, že žil léta opulentně z peněz, které vydělávaly LN a první léta, že jej vyplňovali lidé z nejbližšího kádry Lidovek. (...Heinrich Bassovi...)

Další osobností, kterou musel Heinrich neustále hlídat a kontrolovat jeho texty, byl (...KDO...) také Hubert Ripka, jehož aktivity v LN i jinde popsal svým vlastním způsobem, ale docela přesně.

Pozor na šmokovské sklony Ripkovi! Nedávno mu musil Šelepa seškrtnat referát - udělal to dřív, než jsem k tomu přišel - protože lezl Malypetrovi úplně do - . Také by bylo dobře upozornit Ripku, že je redaktorem LN, chce-li o nás obstát. To vedení cizinců a hraní si na záklusního machra musí mít své meze!

Nastává nám konečně opravdu nezávislý žurnalismus, ke kterému pracuji od svého návratu. To však je těžký žurnalismus, je-li a chce-li být přísně ve službách státu. Tady záleží pak na každém slově a bez velmi jemného hmatu, socialismus - kapitalismus a podobné takové jednoduché formulky jsou pro idioty. (...Heinrich Bassovi...bez data...o dvou částech...)

Zároveň je velmi zajímavé, že se těmto osobnostem - záklusním prostředníkům Hradu či ministerstva zahraničí - vyčítá především jejich novinářská výbojnost, politická netaktičnost - de facto nezávislost na politice státu, který je

Tisková politika Hradu je hromada hnoje a pustého diletantismu a musí to dozrát k fenomenálnímu krachu, než se to bude moci začít spravovat

platil. Heinrich Bassovi připomíná:

Poslal taky referát o sjezdu německých nacionalů a glosoval jej docela rádlovsky: vládní strany musí vyhovět oprávněným německým požadavkům. To je politicky úplná stupidnost. Nic takového nemůže český list napsat, nechce-li dát ránu vládním Němcům a hlavně - sobě. Není oprávněných německých požadavků, které by se neplnily, naopak za kulísami se Němcům dělají ústupky i nedovolené a nezákonné. Mlíme-li k tomu a odháníme-li šovinistické kverulanty, kde je příležitost, je to krajín, co můžeme dělat. Víc by byla blbost. (...Heinrich Bassovi...)

K politickému žurnalismu, zvláště jde-li o věci, které se musí připravovat proti ustáleným názorům a předsudkům -, je třeba velmi jemné ruky a té Ripka ještě nemá. Protože ani jeho ruka není jemná (jak by se učil z Poláčkova novinářského slovníku), musí se na něho dávat pozor. Jestli ho někdo navádí k takovým kurážnostem, jako byly ty oprávněné německé požadavky, ať ho odkáže na jeho tisk a ne na Lidovky, proti kterým vede vláda ČS. republiky vojnu pro ni velmi nákladnou, a které i ministerstvo zahraničních věcí vyhazuje ze svých zahraničních úřadů. (...Heinrich Bassovi...)

Po Heinrichově smrti pak Ripkův vliv na politické psaní LN jenom posiloval, takže se Ripka sám nakonec ocitl v roli toho, kdo schvaloval a korigoval příspěvky druhých, aniž by byl šéfredaktorem. Redaktor Šelesa si do svého zápisníku poznamenal s datem 16. 6. 1937 následující:

Ripka: Sobotní úvodník Procházekův: Jugoslavia (Stojanovič), Německo a ČSR vzbudil znepokojení v Londýně na Foreign Office. Je to názor Benešův? ptají se. - Beneš dnes telefonoval o té věci s Rip[kou]. Procházkoví to nakukal Schmoranz (Hodžovy... estratury...). Procházka musí dávat čist úvodníky Ripkovi. (...Zápisník Františka Šešky, 16. 6. 1937...)

Ale nepřistojného politického vlivu bylo možné dočkat se nejen od vládních exponentů a zákulisních hráčů, ale také od jednotlivých redaktorů a spolupracovníků. Takto například Heinrich Bassovi popisuje snahu jejich zpravodaje z pražské radnice ovlivnit zprávu o volbách do zastupitelstva.

Dnes přišel Váš článek o volbách. Nic se nestalo, posice stran se téměř nezměnily. Večer přišel článek Urbanův: osudné vítězství extremistů, práce na radnici ohrožena atd. To bychom tedy vypadali jako blázelec. Ale ovšem: p. Urban už má instrukce z nár. soc. strany, která si myslí,

že budeme dělat poplach, abychom zachránili Baxovi primátorství, byt na Mariánském náměstí a živobyti vůbec. Neboť o to jde. (...Heinrich Bassovi...)

Konečně o politickou linii listu musel mnohdy neúspěšně bojovat i s majitelem listu, který se dopustil několika politických dobrodružství, v nichž neměl mnoho štěstí a nakonec vystřízlivěl. Třebaže ne nadobro, protože po Heinrichově smrti se nejistým politickým aktivitám oddal znovu.

Mluvil jsem zas po velmi dlouhé době s Jarem o politických aktualitách, ale někdo nám do toho vlezl. Vidím, že z leccého vystřízlivěl a mluvil rozumně. Nedostal jsem se k výkladu důležité zkušenosti, kterou pokládám za vhodnou připomenouti Vám: Sklízí se ovoce několikaleté špatné politiky (vnitřní) Benešovy a ještě jednoho pána. Jaro tu byl jen obětí. Kdo je ovšem v politice obětí, nemusí se tím chlubit. Jarova křivá linie začíná stranou práce. Já bych se byl do takové situace nemohl nikdy dostat, jako jsem se do ní nedostal nikdy před tím, když jsem určoval politiku LN já. Moje „fašistické články“, za které mne pokáral

Nastává nám konečně opravdu nezávislý žurnalismus, ke kterému pracuji od svého návratu. To však je těžký žurnalismus, je-li a chce-li být přísně ve službách státu.

ještě po několika letech v Přítomnosti pan Peroutka, byly nastoupení správné cesty a kus trpělivosti mohl svěsti vzniklou již tehdy a vzrůstající lavinu nespokojenosti do užitečných a pro stát prospěšných kolejí a mohl zameziti, aby se na ní nevešli zločinci. Jaro se nechal naštvat do nerozumných kolejí a beznadějných kampaní, aby byl potom opuštěn. Že neměl odpokáván brutálně, je jen proto, že tu jsou LN. (...Heinrich Bassovi...)

Heinrich bojoval statečně, ale přesto se LN jisté závislosti na státní politice nevyhnuly. Především se tak dělo na poli zahraniční politiky. Symbolický je zvláště případ pařížského dopisovatele Richarda Weinera, který ve shodě se svojí letorou viděl směřování Francouzské republiky, vojenského spojence ČSR, ve stále temnějších barvách a podle toho také volil témata i tóninu. To nebylo akceptováno a většina jeho příspěvků putovala do koše. Podstatné informování české veřejnosti o jejím vlastním osudu tu bylo evidentně vyměněno za loajalitu ke spojenci. Samozřejmě ke škodě vnitřní a možná i vnější politiky. Zamíčováním skutečností se prostě uklidňovaly nervy veřejnosti. Česká společnost stála koncem třicátých let nad propastí a zahraniční dopisovatelé z Prahy překvapeně referovali, že v ČSR jsou všichni stoicky klidní. Prozření v září 1938 pak nebylo nic jiného než několikadenní hektické probouzení z tohoto stavu soustavného obelhávání se. Spisovatel Richard Weiner byl v té době mrtev. Nicméně, v roce 1926 píše do Prahy to, co

bude nucen o několik let později zopakovat:

Milý pane šéfredaktore, od jisté doby mám neodbytný dojem, že se v politickém řízení LN udály změny v ten smysl n. p., že se opomíjí vše, co by, aťsi nepřímo, mohlo být vykládáno jako sebemenší kritika čl. zahraniční politiky, anebo co by se jí jen zdálo. (...Weiner Bassovi...18. 10. 1926...dopis...)

Naprosto stejně se většina českých listů chovala při komentování politických událostí týkajících se Jugoslávie, spojení z vojenského paktu Malá dohoda. Heinrich byl nucen v tomto případě volit mezi loajalitou k jednomu nebo druhému spojenci a nepřijemný text uveřejnil, protože dal tak přednost britskému spojenci, personifikovanému dávným zastáncem Slováků zvaným Scotus Viator.

Čekají nás mrzutosti s Jihoslovany. Seton-Watson pro nás píše sérii článků o nynější Jugoslávii a budou - říká sám - ostře kritické. Nelíbí se mu, že český tisk strká hlavu do písku vůči nynějšímu režimu. nemohu to ovšem odmítnout - S. W. je kompetentní v jihoslovanských věcech jako málokdo, ale pokřik bude. Jaká pomoc!

Ohledy se ale musely brát i na Slovensko,

kde sílily autonomistické tendence. Heinrich píše Bassovi v souvislostech, které nejsme s to přesně stanovit, toto.

Běda, s tím slovenským románem jste šlápl do měkkého. To bude zlá múra pro Čechy i Slováky. Prosim, pro příště ve slovenských věcech nic bez mého vědomí a zejména, když jde o podněty Ripkovy! Ten už nás ohrožuje pořád s více stran. (...Heinrich Bassovi...)

Všechny tyto problémy se pak řešily tak, že pokud nebyla pravda příjemná, řídil se Heinrich dosti zvláštním pravidlem, které znělo: Nechceme-li veřejně říci toto, mlčme o tom. Jinak však shrnuje své názory na nezávislost tisku povzneseně takto:

**Česká společnost stála
koncem třicátých let nad
propastí a zahraniční
dopisovatelé z Prahy
překvapeně referovali, že
v ČSR jsou všichni stoicky
klidní**

”

Nezávislým novinářem být - o tom se lehkou mluví a píše. Ale být jím opravdu, k tomu je potřebí mnohem víc, než si lidé obvykle myslí. Často se propadá pak závislostem nepoměrně nižším, než jsou ty, vůči nimž se ta nezávislost nejhlučněji manifestuje. Čapek je na příklad závislým na každé babě, která mu přijde skuhrat něco humanitního. „Když mužem jsi, tak mužem buď“ - není bohužel jen věc vůle; také k tomu musí být talent. (...Heinrich Bassovi...)

Arnošt Heinrich

Eduard Bass

Knihovna Václava Havla, 25. dubna 2013

Lucie Peisertová

Daniel Řehák

Jaroslav Med

Jiří Holý

LIDOVÉ NOVINY JAKO KULTURNÍ FENOMÉN 20. STOLETÍ

Sborník textů z literárněvědné konference v Knihovně Václava Havla

Vychází jako publikace č. 1 v Edici 120 let Lidových novin

Výkonný ředitel: Dalibor Balšínek

Odpovědný redaktor: Jiří Peňás

Art director: Helena Zahradecská

Produkce: Ilona Proboštová, Hana Morávková

Jazyková redakce: Petra Klímešová, Igor Pejchal

Vydala: MAFRA, a. s., Karla Engliše 519/11, 150 00, Praha 5. Tel.: 225 067 111. Tisk: Carter / Reproplus, s. r. o.

Vydání první, květen 2013

www.120let.lidovky.cz

Hlavní partner 120. výročí LN

